

1961

VILNA UKRAINA

Vol. 32

ВІЛЬНА УКРАЇНА

ЗБІРНИК Ч. 32

1961

ЗМІСТ

В. Данилович: Українці в політичному житті ЗДА	1
Дм. Соловей: Шевченко й самостійність України	5
Бруно Калнінш: Поневолення і спротив неросійських націй в ССР	11
А. Чернецький: Папські енцикліки у соціальних справах	18
Богдан Феденко: Розлам у комуністичному русі	23
М. Галій: Терор проти діячів української культури	30
Панас Феденко: Політичні вбивства	35
Л. Марголіна: Американська преса	43
В. Лисий: Церковна справа і політика	48
Павло Граб: Націоналістичні шукачі ідеологій	52
Історичні документи і матеріали	
Голос київської преси в дні проголошення соборності .	57
Огляд книг	
Будучність соціалізму	62

Прохаемо вибачення за спізнену доставу чисел 31 і 32-ого журналу, що сталося з причин технічної натури, він нас незалежних.

Грошеві посилки просимо **плати тільки чеками або грошевими переказами (money orders)** на адресу:

UKRAINIAN FREE SOCIETY OF AMERICA
P. O. BOX 4
PETER STUYVESANT STATION
NEW YORK 9, N. Y.

УКРАЇНСЬКА ВІЛЬНА ГРОМАДА В АМЕРИЦІ

UKRAINIAN FREE SOCIETY OF AMERICA

2961-2965 CARPENTER AVENUE

DETROIT 12, MICHIGAN

BOX 4 U.S.A.

PETER STUYVESANT STATION

NEW YORK 9, N.Y. Дітройт, дата поштової штампілі.

Вельмишановний Читачу!

Ми дозволили собі переслати Вам показовий примірник нашого квартальника „Вільна Україна”, журналу української визвольної думки.

Передплата за чотири (4) числа на рік коштує \$ 4.00. Якщо надішлете передплату, просимо зазначити від якого числа Ви бажаєте стати передплатником, або за котрий рік.

Якщо не бажаєте стати передплатником „Вільної України”, пришліть \$1.00 за показове число, або відішліть нам його.

Маємо на складі обмежене число попередніх річників журналу в ціні по \$3.00 за річник.

Очевидно, будемо дуже вдячні, якщо наші прихильники надішлють нам одночасно деяку квоту на пресовий фонд, бо передплата далеко не покриває коштів видавництва.

З'єднуйте нових передплатників — збирайте пресовий фонд!

Сотки прихильних признань доказують, що ми великим вкладом співробітників та матеріальних засобів, видаемо цінний журнал для нашої еміграції.

З пошаною до Вас,

УКРАЇНСЬКА ВІЛЬНА ГРОМАДА
В АМЕРИЦІ

ВІЛЬНА УКРАЇНА

ЖУРНАЛ УКРАЇНСЬКОЇ ВІЗВОЛЬНОЇ ДУМКИ

Видає: Українська Вільна Громада в Америці. Редагує Колегія
Адреса Редакційної Колегії, для адміністраційних справ і грошевих
посилок: Ukrainian Free Society of America Box 4, Peter Stuyvesant
Station, New York 9, N. Y. U. S. A.

Адреса Редакційного Секретаріату «Вільної України»:
Mr. Volodymyr LYSYJ, 12284 Maine St., Detroit 12, Mich.

Передплата на рік (4 числа) \$4.00

Ціна примірника \$1.00

РІК VII

1961

Ч. 32

В. ДАНИЛОВИЧ

УКРАЇНЦІ В ПОЛІТИЧНІМ ЖИТТІ ЗДА

I

Рішальними чинниками в політиці є сила і активність. В по-
літиці ЗДА американці українського походження не можуть ві-
догравати поважної ролі, бо їх чисельність, як виборчого чинни-
ка, не є рішальна, а їх активність у виборах незначна. Все таки,
як виборчі підсумки виказують, ми є в певних обставинах язичком
у вазі. Наше значення у виборах може зрости через нашу актив-
ність. Ми зросли в останніх часах інтелігентними професійними
силами. Треба тільки ті сили зактивізувати та зорганізувати по-
літично маси нашої національної групи і перейти в інтенсивний
етап нашої політичної активності в ЗДА. Саме життя вказує,
що ми повинні старатися про впливи в місцевих, стейтових і фе-
деральних установах. Цей змаг вже й проявляється в тих скуп-
ченнях, де ми маємо поважніші острови громадян українського
походження або, де наші одиниці вибиваються індивідуально.

Для української національної групи як цілості є, очевидно,
преважною справою наші впливи в федеральних установах, які
є рішальними в зовнішньополітичних справах, важких для ук-
раїнського питання. Ми ніде в ЗДА не живемо компактною ма-
сою і тим самим не є в спромозі вибрати своїх репрезентантів до
Конгресу так, як польська група, яка має в Конгресі 12 репрезен-
тантів, які заступають також інтереси своєї національної групи.

Наші впливи покищо опираються на організаційній силі і ав-
торитеті наших установ, їх репрезентантів і діють через англо-
мовну пресу не так з титулу ваги виборця, як радше з титулу
політичного резону, який каже, що зовнішньо-політичний інте-
рес ЗДА збігається з нашим національним інтересом в зовнішніх

справах. Ця екстенсивна праця — це радше праця пропагандивного характеру і вона не досягає успішно до рішальних чинників в зовнішніх справах, тобто до президента і його уряду. Ми маємо, вправді, певні пропагандивні заяви Конгресу, а навіть президента ЗДА, але і ці заяви є радше випливом зимної війни з СССР, ніж заслугою нашої акції.

Ми не маємо, як виборці, безпосереднього впливу на репрезентантів Конгресу чи президента ЗДА, яких ми вибираємо, і вони не прислухуються нашому голосові, як виборців. Ми не маємо голосу просто тому, що ми не беремо в партійних організаціях демократичної і республіканської партії безпосередньої активної участі на теренах, де наш голос може бути язичком у вазі у виборах. Ми не впливаємо на місцевих кандидатів обох партій перед їх вибором, бо не беремо як найактивнішої участі в виборах через виборчі комітети. Ми рідко навіть контактуємося з кандидатами згл. репрезентантами. Поза нормальними виборчими комітетами ми не маємо своїх постійних національних партійних комітетів нашої національної групи від низу до верху, які стежили б за нашими впливами на кандидатів та репрезентантів.

Ми маємо в наших скупченнях одиниці, які могли б входити до виборчих комітетів обох партій від участка (пресинкуту) почавши, а на стейті і краєві скінчivши. Ми маємо можливість утворення національних партійних комітетів почавши від стейту, а скінчivши на всекраєвім національнім комітеті. — Тільки екстенсивна наша праця є небезпечна, бо коли відповідальним чинникам ЗДА прийдеться практично, а не тільки теоретично-пропагандивно займати становище до української справи, то тоді щойно покажеться слаба сторона наших впливів, бож політичні вороги українського народу теж не сплять, і ми будемо змушені звести з ними боротьбу за впливи. Дотеперішній досвід виказав, що ми все були слабшою стороною в найслушніших українських справах.

Щоб краще зрозуміти наші можливості, мусимо кількома словами накреслити виборчу і партійну систему в ЗДА та можливу нашу участь в дії обох партій.

II

Рішальну роль в політичному житті ЗДА відиграють нині дві партії: демократична і республіканська. ЗДА мають 51 партійних систем обох партій: одну федеральну для цілого ЗДА і 50 стейтів. Є це в дійсності 51 демократична і 51 республіканська партія, які зі собою тільки сконфедеровані, як вільна спілка вільних спілок. Ні одна ні друга партія не має світоглядової програми на зразок європейських партій. На своїх конвенціях

партії проголошують плятформи, тобто політичні лінії, але й ці політичні лінії не в'яжуть репрезентантів.

Дослідні інститути могли тільки ствердити, що північні демократи є лібералами і лівими, а республиканці є консерватистами і правими. В обох партіях немає ієархії, немає надрядного органу, який був би в праві давати обов'язкові вказівки, напр., стейтовим партійним організаціям. Член партії стає її членом без приняття його до партії, а також не можна виключити його з партії. Він не є обов'язаний ні до вкладок ні до партійної дисципліни. Навіть вибраний репрезентант не є обов'язаний до дисципліни в його діях в Конгресі. Він голосує, як йому подобається.

Ця структура партійного життя в ЗДА вказує нам, що наш вплив на репрезентантів треба виконувати індивідуально, почавши від репрезентантів до Конгресу, а скінчивши на президентові і його уряді. Партії, в самій речі, утворені для виборів. Тільки в деяких стейтах кандидатів на сенаторів визначають стейтові партійні конвенції подібно, як кандидатів на президента визначають обі партії на своїх краєвих конвенціях.

Вибори репрезентантів до Конгресу відбуваються в той спосіб, що найперше відбуваються правибори (праймері), в яких голосують всі виборці, а на партійний бальот кожний виборець може кандидувати зовсім довільно, якщо він є виборцем і сповінить певні приписані формальності. Кандидат до Конгресу, який здобуде вибір в правиборах, є кандидатом до головного вибору на репрезентанта в листопадових виборах паристого року та щойно через вибір в тих виборах він стає репрезентантом. Коли до правиборів звичайно кандидують з кожної партії більше кандидатів, то до виборів стає з кожної партії тільки один кандидат. Боротьба за здобуття мандату відбувається при помочі різних комітетів — почавши від комітетів участка (пресинкту). З правила є це завзята боротьба, в якій беруть участь теж громадяни українського походження — очевидно в обох партіях, тобто демократичні і республіканські. На загал громадяни українського походження заражовують себе до демократичної партії і тому в цій партії беруть вони активнішу участь.

Йде про те, щоб українські виборці брали видну участь при виборах репрезентантів до Конгресу в виборчих комітетах. Як практика показує, то при виборах діють не тільки законно передбачені партійні комітети — від участка почавши вгору, але й різні клюби, національні комітети різних груп і т. д.

Йде про те, щоб і український партійний стейтовий комітет включився до виборів. При виборах Президента їх українські стейтові комітети та загальний український краєвий комітет починні активно співпрацювати. Тільки тоді, коли співпрацюємо

при виборах репрезентантів, вибраний репрезентант є просто зобов'язаний для своїх виборців.

Очевидно, ми повинні старатися ввійти в склад відповідних загальних партійних комітетів, щоб ми як виборці мали безпосередній вплив на вибраних репрезентантів та впливати на них через нормальні загальнопартійні комітети, а також через наші партійні комітети.

Щоб перевести організацію українських партійних комітетів в тих стейтах, де є наші поважніші скупчення, ми повинні закласти українські партійні стейтові комітети, а в паристих роках відбувати з'їзди тих комітетів для вибору всекраєвого партійного комітету, який стояв би в контакті зі стейтовими українськими партійними комітетами в часі виборів, а в часі між виборами стояв в контакті з репрезентантами Конгресу та з президентом ЗДА і його урядом.

Партійні приятелі даного уряду мають право ставити вимоги до репрезентантів і до уряду. Активна наша праця в партіях дасть нам легітимацію для наших вимог.

Це й буде поступ в напрямі наших впливів в політичній житті ЗДА. Цеї роботи, що її можуть робити наші партійні організації, не може зробити Український Конгресовий Комітет, який є, вправді, політичною організацією, але не є партійною організацією, і його діяльність повинна бути понадпартійною, бо УККА повинен бути федерацією краєвих американських партій і установ українського національного характеру. Політичні впливи УККА, очевидно, зросли б на базі краєвих партійних організацій обох партій: демократичної і республіканської, які були б секціями обох загаданих американських партій. Розуміється, що репрезентанти обох партій: демократичної і республіканської повинні мати своїх репрезентантів в УККА, як також і репрезентанти других малих американських партій, якщо такі є зорганізовані. Ролі загальнокраєвих партійних українських організацій і УККА були б, очевидно, розмежовані, бо цього вимагав би порядок і, щоб ці організації не дублювали своєї діяльності.

Ми є переконані, що для добра української справи прийшов вже час на диференціацію нашого життя на політичному полі. В демократичнім устрою диференціація політичного життя є поступом. Не тільки в політичному житті, але і в громадському житті поступ позначається диференціацією спільноти в її змагу до розвитку.

Наша активність в американському політичному житті в 60-тих роках буде рівночасно збільшенням наших впливів для добра української справи.

Дм. СОЛОВЕЙ

ШЕВЧЕНКО Й САМОСТІЙНІСТЬ УКРАЇНИ

З приводу виступу Д. Ф. Острянина, члена-кор. АН УРСР, у московських «Вопросах філософии» *).

4. Шевченкове ставлення до Мазепи й перемоги Петра під Полтавою.

Д. Ф. Острянин так пише з приводу цього:

«Високо цінуючи Богдана Хмельницького (за «возз'єднання України з Росією», як він каже в іншому місці — Д. С.), поет з ненавистю згадує про гетьмана Мазепу, що хотів за допомогою чужоземних загарбників одірвати український народ від братерського великоруського народу й віддати під владу шведських і польських поміщиків. Мазепу він, Шевченко, називав «шведським приблудою», бачив у ньому предателя українського народу».

Чи є у всьому цьому писанні члена-кор. АН УРСР хоч якась доля правди? Відповідь на це нехай дають документи і сам Шевченко.

Приїхавши року 1843 на Україну, Шевченко якийсь час під кінець року жив у маєткові Репніних в Яготині, на Полтавщині, де робив замовлені йому копії з портрета князя М. Г. Репніна. Там Шевченко зустрівся і познайомився з П. Д. Селецьким. Це був реакційних поглядів поміщик з Пирятинського повіту, Полтавської губернії. Згодом Селецький став київським віце-губернатором. Мав він музичну освіту й здібності композитора. Про свою зустріч з Шевченком у Репніних Селецький згадав потім у своїх спогадах. Уривок з них вміщений у виданні АН УРСР — «Біографія Т. Г. Шевченка за спогадами сучасників». Там же читаемо (подаемо в перекладі):

«Кілька разів в Яготині я грав на фортепіяно, і моя музика дуже сподобалася. Варвара Миколовна (дочка Репніна — Д. С.) запропонував мені написати оперу, а лібретто взявся скласти Шевченко. За сюжет взяли Мазепу¹⁵⁰⁾ [...]. Варвара Миколовна й Шевченко хотіли, щоб лібретто було написане українською мовою, а я був протилежної думки й доводив, що Шевченко так достатньо володіє великоруською мовою, що добре напишіть лібертто й по-великоруськи. Якщо писати оперу, казав я, так писати вже серйозну і на мові загальноприступній [...]. Кожен обстоював свою думку, тим справа й закінчилася».²⁴⁾

*) Початок див. «Вільна Україна» ч. 31.

²⁴⁾ Біографія Т. Г. Шевченка за спогадами сучасників, стор. 64.

З поданого в академічному виданні уривку (в якому упорядники чи цензори зробили два якихось пропуски, що їх позначено трьома крапками в квадратових дужках) ясно видно, що незгода відбулася на ґрунті — якою мовою писати лібретто: українською чи великоруською. Шукаємо тепер примітку 150. Там вчені коментатори пишуть:

«Мазепа Іван Степанович (1644–1709) український гетьман (1687–1709), зрадник українського і російського народів». ²⁵⁾

Підкреслені слова виразно говорять, яку думку хочуть накинути читачеві співробітники Академії Наук УРСР. Але що ж саме пропущене в тексті спогадів Селецького? Павло Зайцев, що мав змогу перевірити поданий передніше кастрюваній уривок із повним текстом спогадів Селецького, подає:

«Д. Селецький пише в спогадах: «Вибрали сюжет, що задовольняв усіх драматизмом і багатством дії, — Мазепа». Шевченко мав написати лібретто, а автор спогаду Д. Селецький тоді полтавський губерніяльний маршалок шляхти, а згодом київський губернатор) — музику. «Коли всі, — оповідає Селецький, — обстоювали особу Мазепи й хотіли представити його оборонцем свободи в боротьбі з деспотизмом Петра», він, Селецький, у вчинках Мазепи «не находив» нічого героїчного і домагався, щоб його представити таким, «яким він справді був», а коли з уст майбутнього композитора вирвалось слово «зрадник», що мало характеризувати «справжню» постать гетьмана, всі через це мало з ним не посважилися». ²⁶⁾

Тож виходить, що пропуск у цитаті з спогадів Селецького, що його зроблено у «Біографії Т. Г. Шевченка...», зроблений з метою зфальшувати справу, звівши її тільки до питання мови. З усього цього бачимо, що співробітники АН УРСР, що разом з тим є й членами російської комуністичної партії на Україні, вважають Мазепу за зрадника так само, як більш сто років тому за зрадника мали його й члени тодішнього російського дворянства на Україні. Ось, наприклад, «Соборна Україна» (ред. Ілля Борщак) подає:

«1852 р. цензура Миколи I покарала головного редактора газети «Санктъ-Петербургскія Вѣдомости» за прихильну згадку про модний тоді в Парижі танок «Мазепа», бо «это ненавистное для всякого русского имѧ злодѣя, даже и въ примѣненіи къ танцу, не могло, по чувству вѣрноподданническаго усердія, подлежать ни малѣйшему одобренію»... (це ненависне для кожного росіянина ім'я злочинця, навіть у застосуванні до танку, не могло, з почуття вірнопідданої

²⁵⁾ Там же, стор. 384, підкреслення наше.

²⁶⁾ «Мета» ч. I (33), 1961 р. стор. 2, підкреслення наше.

ревности, підлягати ані найменшій похвалі»). («Русская Старина», 1903, XII, стор. 688-689. Матеріалы по истории цензуры»).^{26а)}

Спільність думок між тодішніми й теперішніми представниками пануючої на Україні імперської кляси — просто зворушлива. Різниця хіба тільки ось у чому:

а) Понад сто років тому так думали не всі, а тільки найреакційніші члени дворянства (у даному випадкові — Д. Селецький). Бо були тоді й такі (у цьому випадкові — Репніни), які насмілювалися обстоювати й протилежні погляди і бачили в Мазепі оборонця волі України. Тепер же імперська більшовицька партія (що замінила колишнє дворянство) — «монолітна», бо негайно викидає з своїх лав і позбавляє усіх привілеїв, хто наслідиться не так думати як наказано з Кремлю. Так чистити свої лави старе дворянство не додумалося.

б) Понад сто років тому керівний центр імперського дворянства проголосив Мазепу зрадником **російського** народу. Тепер же керівний центр імперської більшовицької партії проголосує Мазепу зрадником перш за все **українського** і лише потім російського народу. Як бачимо, й тут старе дворянство не було таке мудре, як його наступники з КПРС.

Проте, якщо між колишніми найреакційнішими представниками дворянства і теперішньою сметankoю більшовицької партії виявляється така зворушлива єдність поглядів у справі оцінки визвольної акції Мазепи, то чим же пояснити ті пропуски в академічному виданні, що їх зроблено у спогадах Селецького? Адже цих пропусків не зробила навіть царська цензура. Та пояснюється це дуже просто. Як щойно ми бачили, Шевченко й інші, що брали участь в обговоренні справ, у протилежність Селецькому, «обстоювали особу Мазепи і хотіли представити його оборонцем свободи в боротьбі з деспотизмом Петра». А це цілком суперечить теперішній позиції керівників більшовицької партії.

Із співставлення усіх цих фактів бачимо, що твердження Д. Ф. Острянина про те, що, начебто, «Шевченко з ненавистю говорить про гетьмана Мазепу» і що він, Шевченко, бачив у Мазепі «предателя українського народу» — це звичайнісінька ганебна видумка й наклеп на Шевченка з боку московської партійної більшовицької пропаганди, голос якої несумлінно, некритично й по-рабському повторює Д. Ф. Острянин, бо його, члена-кор. АН УРСР, як каже великоруське прислів'я — «положение обязывает» (примушує становище).

Із поданого передніше (в розд. 2) уривку з містерії «Великий

^{26а)} «Соборна Україна» (Паріж) ч. 3-4, 1961, стор. 127: «Як тепер, так і колись» ...

льох» (1845 р.) кожному, хоч трохи грамотному читачеві, ясно, що під «шведською приблудою» одна з Ворон (яка уособлює собою злих духів України) розуміє Карла XII. Та ж сама Ворона й козаків там називав «проклятими» й «поганими». Нащо ж Д. Ф. Острянин, член-кор. Академії Наук, робить з себе невігласа, твердячи, що «шведською приблудою» Шевченко називав Мазепу? Адже Мазепа нівідкіль не приблуджувався. Кого Д. Ф. Острянин в такий примітивний спосіб хоче одурити? Нащо він так ганебно фальшує Шевченкові думки?

Хоча за часів Шевченка в Російській імперії (як тепер за часів Остряніна в ССР) висловлювати на Україні свою солідарність із змаганнями Мазепи в напрямку звільнення України від деспотичної залежності Москви було небезпечно, бо це прирівнювалося тоді (як прирівнюється й тепер) до державної зради, проте Шевченко знайшов у собі достатньо мужності, щоб у містерії «Великий льох» виявити, хоч і не зовсім відверто, але цілком прозоро свій жаль з приводу поразки Мазепи й шведів під Полтавою року 1709 і висловити свої симпатії оборонцям суверенності українського народу. Із змісту тої містерії ми дізнаємося, як душа другої дівчини карається і не може потрапити до раю за те, що та дівчина напоїла Петрові I коня, коли він повертається в Москву після переможного бою під Полтавою. Шевченко в цій містерії з безсумнівною симпатією до повсталих і разом з тим із справжньою ненавистю до загарбницької імперіалістичної Москви говорить устами душі другої дівчини:

Я була ще недолітком.
Як Батурин славний
Москва вночі запалила
Чечеля убила,
І малого і старого
В Сейму потопила.
Я між трупами валялась
У самих палацах
Мазепиних... Коло мене
І сестра і мати
Зарізані, обнявшись,
Зо мною лежали,
І насилу то насилу
Мене одірвали
Од матері неживої.
Що вже я просила
Московського копитана,

Щоб і мене вбили!
Ні не вбили, а пустили
Москалям на грище!
Насилу я сковалася
На тім пожарищі!
Одна тільки й осталася
В Батурині хата!
І в тій хаті поставили
Царя ночувати,
Як вертавсь із-під Полтави.
А я йшла з водою
До хатини... а він мені
Махас рукою:
Каже коня напоїти.
А я й напоїла!..
Я не знала, що я тяжко,
Тяжко согрішила!...

Тут ми цілком ясно бачимо, як в дійсності оцінював Шевченко наслідки перемоги Петра I під Полтавою над Мазепою і Карлом XII.

Шевченко мало писав про Мазепу. Але коли писав, то злої думки про нього за його спробу звільнитися від московського деспотизму не висловлював. Ось, наприклад, у вірші «Сон» («Го-

ри мої високії»), що його Шевченко написав року 1847 на засланні, ми знаходимо сумовиту згадку про втрачену свободу й руїни та могили України:

«Вечірне сонце гай золотило,
Дніпро і поле золотом крило;
Собор Мазепи сяє-бліле,
Батька Богдана могила mrіє»...

Ніякої ненависті і у цій згадці (всупереч твердженню Острянина) Шевченко ні до Богдана, ні до Мазепи не висловлює, а тільки жаль і сум за втраченим. У вірші «Чернець» (1847 р.), в якому говориться про Мазепиного супротивника — Семена Палія, Шевченко згадує, не називаючи по імені, «сивого гетьмана». Але і в цьому вірші Шевченко не ганьбить Мазепу, не називає його зрадником. Та надолужують цього заподілово вчені більшовицькі коментатори. Вони до названого вірша в примітках пишуть: «сивий гетьман — зрадник Мазепа».²⁷⁾

Але у вірші «Іржавець», що його Шевченко написав того ж року 1847 на засланні в Орській кріпості, а року 1858 у Москві ще раз переглянув і підправив, ми знаходимо вже цілком ясні Шевченкові висловлювання з приводу акції Мазепи й зокрема Шевченків погляд на нещасливий для України бій під Полтавою року 1709.

Наробили колись шведи
Великої слави,
Утікали з Мазепою
В Бендері з Полтави.
А за ними й Гордієнко...
Нарадила мати,
Як пшениченьку пожати,
Полтаву достати?
Ой пожала б, якби були
Одностайно стали

Та з Фастовським полковником
Гетьмана еднали.
Не стриміли б списи в стрісі
У Петра у свата.
Не втікали б із Хортиці
Славні небожата,
Не спиняв би іх Прилуцький
Полковник поганий...
Не плакала б матір Божа
В Криму за Україну...

Як бачимо з підкresленого, Шевченко шкодіє з приводу невдачі для українців Полтавського бою 1709 р., а пояснює він цю невдачу відсутністю одностайності серед тодішньої української козачої старшини, зокрема ж — ворожнечею між Мазепою та фастівським полковником Семеном Палієм, коріння якої лежало в непогодженості персональних амбіцій цих двох визначних тодішніх державних діячів. А перекинчика до Петрового табору прилуцького полковника Гната Галагана, що передував втіканів після бою під Полтавою, а також зрадливими обіцянками за порожцям допоміг захопити Січ та понищити її оборонців, Шевченко просто називає **поганим**. І далі в цьому вірші Шевченко з тяжкими гіркотою й болем пише:

²⁷⁾ Т. Шевченко: Кобзар. Вступна стаття М. Рильського. Київ, 1960, стор. 582.

Боже мій з тобою!
Мій краю прекрасний, розкішний, багатий!
Хто тебе не мучив?

І розкриває він тут перед читачем страшну картину погрому України після полтавської перемоги в 1709 р., що його здійснювали «воеводи — Петрові собаки». У цьому «Іржавці» Шевченко доповнює те, що написав був року 1845 у «Великому льосі», і що ми вже цитували в розд. 2.

Розказали кобзарі нам
Про війни і чвари,
Про тяжке лижоліття...
Про людськії кари,
Що ляхи нам завдавали —
Про все розказали.
Що ж діялось по Шведчині!
То й вони злякались,
Оніміли з переляку,
Сліпі небораки.
Отак її воеводи,
Петрові собаки,
Рвали, гризли... І здалека
Запорожці чули,
Як дзвонили у Глухові,
З гармати ревнули.

Як погнали на болото
Город будувати.
Як плакала за діткама
Старенькая мати.
Як діточки на Орелі
Лінію копали
І як у тій Фінляндії
В снігу пропадали.
Чули, чули запорожці
З далекого Криму,
Що конас Гетьманщина,
Неповинно гине.
Чули, чули небожата,
Чули та мовчали.
Бо й ім добре на чужині
Мурзи завдавали...

У цьому творі Шевченко, змальовуючи тяжку картину Петрового погрому України («Хто її не мучив!»...), від імені «запорожців з далекого Криму», де вони змушені були шукати собі притулку після зруйнування московським військом Січі, з гіркотою й болем каже, що «конас Гетьманщина, неповинно гине». Себто — висловлює свій жаль за втраченням української державності, що її символізує поняття гетьманщини. Висловлює жаль за втраченням вольностей України, що їх дощенту винищувала централістична деспотична Москва.

Чого ж у світлі усіх цих фактів варте оте ганебне своєю неправдою писання Д. Ф. Острянина, і як його за те писання треба назвати?

(Закінчення в наступному числі)

Бруно КАЛНІНШ

ПОНЕВОЛЕННЯ І СПРОТИВ НЕРОСІЙСЬКИХ НАЦІЙ В СССР

Подаємо зміст доповіді лідера латиської соціалістичної партії на еміграції, Бруно Калнінша, яку він виголосив на конференції Соціалістичної Унії Середньої і Східньої Европи, що відбулася в Римі 20 і 21 жовтня 1961 р.

Советська національна політика проходила два різні періоди впродовж останніх восьми років від смерти Сталіна.

Перший, дещо більш ліберальний період — це роки 1953 до 1958. Другий період, який увійшов в нову хвилю утису неросійських націй, почався в 1959 році і цей новий зворот советської національної політики проводиться тепер з повною силою.

Десталінізація національної політики 1953-1958.

Ледви в кілька місяців після смерти Сталіна, на весну 1953, введено в процесі десталінізації нову, дещо ліберальнішу лінію національної політики. Покладено тоді натиск на те, щоб місцеві комуністи зайняли керівні позиції в неросійських республіках. Казали, що «національні кадри» треба підняти на передові місця. У всіх наступних виборах до органів партії і адміністрації в 14-ти неросійських республіках зменшено число російських урядовців, а число неросіян значно зросло. У всякім випадку росіяни зникли із позиції другого секретаря Центрального Комітету КПСС і їх заступлено неросіянами. Сила влади союзних республік була дещо збільшена; завідування промисловістю перенесено до місцевих раднаргоспів, центральне союзне міністерство юстиції знесено, а його функції перенесено до міністерств союзних республік. Під час великої політичної амністії в 1955 р. звільнено більшість неросійських в'язнів із таборів праці і заслання. Відновлено чеченсько-інгуську і калмицьку автономні республіки, що були зліквідовані під час війни.

20-ий конгрес КПСС в люті 1956 р. ухвалив нову політику. Тут не було вже загадки про «керуючу ролю великого російського народу». Навпаки, М. Хрущов заявив, що КПСС мусить керуватися в своїй національній політиці вказівками Леніна, що «тільки найпильніша увага до інтересів різних націй може усунути причину національних конфліктів і перебороти взаємне недовір'я». Советський історик, Анна Панкратова, критикувала на конгресі московсько-націоналістичне писання історії під час доби Сталіна і домагалася, щоб її написати заново.

Зараз після конгресу провідний історичний журнал «Вопросы истории» опублікував серію статей про цю проблему. Вони за-

судили ідеалізацію, яка мала місце щодо Івана Грозного і царських генералів Суворова і Кутузова та оправдування царської окупації неросійських територій. Історії неросійських націй при ділено знову особливе значення. Загально популярний в 19-ім столітті кавказький борець за свободу, Шаміль, який боронив свою батьківщину проти московської експанзії, був репресованій. Керівна роль, яку грава латвійська дівізія в громадянській війні 1918-1921, була знову підкорена. Неросійські комуністичні провідники і генерали червоної армії, розстріляні на приказ Сталіна, стали тепер знову предметом пошани, а їхні біографії були поміщені в советській енциклопедії. В Ризі на вітві побудовано пам'ятник кол. заступникові прем'єра СССР, латишеві Й. Рудзутаксові, розстріляному в 1938 р. Публікуються національні історії поодиноких немосковських союзних республік. В школах подано інструкції про навчання національної історії різних країн.

В неросійських літературах «періоду відлиги» друкуються численні некомуністичні класики і інші письменники докомуністичного періоду. Ця де-сталінізація на національному полі принесла в рр. 1953-1958 частинну репресію культурної спадщини неросійських народів і скріплення влади місцевих комуністичних урядовців в неросійських республіках. Маси цих країн також почували себе частинно свободнішими від сталінського брутального національного гноблення.

Національна опозиція

Внаслідок цього росла самопевність урядовців національних республік. Вони проводили дальшу десталінізацію, вживаючи для цього власну владу та робили енергійний вжиток з того, що збільшилися їхні права забезпечувати національні інтереси їх власних народів. Їх старанням було берегти національну культуру і характер неросійських республік, які дуже тяжко потерпіли через сталінську денаціоналізаційну політику. Зокрема вони протиставились русифікації і московській інфільтрації їхніх країн.

Добір кадрів почав відбуватись по національній лінії. Місцеві кандидати здобували першінство при обсаді партійних і державних становищ. Була надія постепенно заступати імпортованих московських урядовців місцевими. Національний принцип був прийнятий також в прийманні нових членів до партії. Національні комуністи старались усунути домінуючу позицію російської більшості в своїх республіках. Урядовці, які не знали місцевої мови, мусіли впродовж двох років навчитись її, інакше мусіли покинути дану республіку. Прислані з РСФСР до союзних республік урядовці, які не вміли місцевої мови, були в ба-

гатьох випадках звільнені. В російських школах союзних республік навчання рідної мови республіки було обов'язковим предметом для російських дітей. Уряди союзних республік противилися також сталому переселенню їхньої молоді на Хрущовські цілинні землі в Казахстані, яка там підлягла повній русифікації.

Деякі національні республіки противилися інтенсивній інсталляції тяжкого промислу на їх території, який служив потребам Москви і сателітів. Вони домагалися еквіваленту в промислі споживчих товарів, щоб продукти йшли би на вживок власного краю та підносили би життєвий рівень власного населення.

Ця національна і парткуляристична політика перемінила в певній мірі значну частину керуючої партії і державних урядовців немосковських республік в речників національних аспірацій широких мас некомуністичного населення. Їх піддержували активно національно настроєні студенти і інтелігенція. Під час мадярської революції і змін в Польщі в 1956 р. були сильні вияви симпатії до Угорщини й Польщі в різних неросійських республіках. В Литві була навіть студентська демонстрація на вулицях. Маса населення сприяла політиці національної влади, яка спиралась на місцевих інтересах та вітала її спротив проти русифікаційної політики Москви. Це розвивало національний парткуляризм в усіх неросійських 14 республіках, який був формою ревізіонізму на національному полі. Виросла нова національна опозиція до Москви і Хрущова серед неросійських комуністів. Така ситуація приспішила гострий конфлікт, який викликав радикальну чистку в неросійських республіках.

Поворот до русифікації

Зміна почалася з 21 конгресом КПРС в люті 1959. Цей конгрес впровадив «перехід советського суспільства від соціалізму до комунізму», який вимагає «зуніфікованої культури» для розвитку комуністичного суспільства. Російська мова повинна забезпечити основу об'єднаної культури. В головнім журналі советських лінгвістів «Вопросы языкоznания» постанови партійного конгресу були обговорювані в тім напрямі в ряді статей в 1959 р. Там стверджено отверто, що в періоді переходу до комунізму всі національні мови народів під советською владою, крім російської мови, мусять вимерти. Російська мова повинна стати спільною мовою советського суспільства.

В тому ж часі всі союзні республіки були змушені на весні 1959 р. впровадити нові правила щодо навчання в національній мові на основі нових виховних законів. Давніший розпорядок про обов'язкове навчання в рідній мові дитини скасовано. В новому законі сказано: «В якій школі має вчитися та якою мо-

вою навчання, — про це рішають батьки». Тепер неросійських дітей можна посилати до російських шкіл. Одночасно новий закон заявляє, що влада СССР мусить провадити заходи для поліпшення навчання російської мови в неросійських школах. На початку нові розпорядки щодо мови навчання були відкинені владами Латвії і Азербайджану. Щойно після кількох місяців широкі чистки вспіла Москва здійснила свою нову виховну політику в цих двох республіках. Дуже енергійно виступив проти примусового насаджування російської мови — перший секретар центр. коміт. комуністичної партії Латвії, А. Пельше, який писав в одному російському журналі про велике невдоволення латвійського народу, що його дітям відбирається найдорожчий національний скарб, його рідну мову. Це протиросійське становище є дуже сильне і більшість неросійського населення, особливо на селі, відмовляється приймати або вживати російську мову. Чужі відвідувачі Естонії усе інформують, що естонські прохожі на вулицях не відповідають на питання, звернені до них в російській мові.

У важній резолюції Ц. К. КПСС від 9. січня 1960 «Відносно завдань партійної пропаганди в нинішній ситуації» об'ялено знову «нешадну боротьбу» проти «націоналізму», проти тенденції ідеалізувати минуле, фальщувати правдиву історію тої або іншої нації, і проти індивідуальних маніфестацій національної обмеженості».

Одночасно введено знов ще сильнішу русифікацію в писанні історії. Теза про «прогресивне значення» російських колоніяльних завоювань в Центральній Азії, на Кавказі і Балтиці — була знову з притиском підкреслена. Знову провадяться історичні досліди під строгим наглядом і контролем Історичного Інституту Академії Наук ССР в Москві. Пляни дослідів Історичних Інститутів неросійських республік мають бути погоджені в Москві, а викінчена праця мусить бути провірена там же.

Подібні обмеження введено в ділянці неросійської літератури і історії літератури. Ряд комуністичних письменників з перед-комуністичної доби, яких твори були публіковані в нових виданнях державними видавництвами республік, — зникли цілковито від 1960 р. Літературні твори з національної тематики були строго критиковані на тій підставі, що вони гльорифікують «буржуазно-націоналістичні погляди».

А дальше — традиційні національні свята неросійських народів були заборонені від 1960 р. В балтійських державах заборонено старинне свято св. Івана в 1960 році, як небажаний «залишок паганства».

Господарські погляди неросійських урядовців п'ятновано як «націоналістичну обмеженість» і «протидержавний парткуляризм». Поодиноким республікам не дозволено розвивати еконо-

мічне життя: вони все мусять рахуватися з потребами советської держави, як цілості. Будова комунізму була би неможливою, — підкреслюється в советській пресі, — якщо б кожна республіка советського союзу дивилась на свої власні інтереси. Тому неухильною являється потреба пересилання робітників і керуючих кадрів «від республіки до республіки». Це вияснення посвяти національних інтересів взагалі не відповідає правдивому становищу. Місцеві національні чинники не домагаються цілковито незалежної економіки для кожної окремої союзної республіки, але радше більшої уваги до їх власних національних інтересів. Керуючі кадри не приходять з різних «других» республік, але з Московщини; це був і є очевидний спосіб русифікації. На всякий випадок союзні республіки мають сьогодні достаточно місцевих кадрів обсадити усі становища в їх власних краях.

Чистки в неросійських республіках

Загострення національної політики, введене 21-им конгресом, супроводила широка чистка у всіх 14 неросійських республіках.

Перш за все партія і влада в Латвії були предметом дуже широкої чистки з причин «пересунення на позиції буржуазного націоналізму». Тодішній командир советської армії в Ризі, генерал Батов, домагався репресій на латвійських націоналістів, бо інакше він не буде відповідальній за безпеку російських військ в Латвії. В липні 1959 р. дуже популярний лідер латвійських комуністів Е. Берклавс був усунений з його становища заступника прем'єра і депортований в Московщину, де його арештували за кілька місяців пізніше. Після цього був змінений весь провід в Латвії, около 800 партійних секретарів позбавлено їх становищ. На їх місце були іменовані про-російські латиші і росіяни.

В Азербайджані переведено широку чистку при кінці 1959 р. з подібних причин. Усунено більшість азербайджанських комуністичних лідерів, включно з першим секретарем центр. комітету, К. Мустафеевом. Бувший лідер московського комсомолу, росіянин Д. Семічастний, був висланий з Москви до Азербайджану і іменований другим секретарем центр. комітету комуністичної партії Азербайджану.

В 1959 і 1960 рр. подібні чистки національних елементів відбулись в усіх 14 неросійських республіках. В Киргизії був усунений із становища першого секретаря центрального комітету визначний комуністичний лідер І. Рассаков, старий комуніст, який пережив багато бурхливих перипетій за життя Сталіна і пізніше. В центральних азійських республіках чистка була су-

вора. В Казахстані чотирьох росіян іменовано секретарями і тільки один казах. В Киргизії є тепер чотири росіяни і два киргизи секретарями Ц. К.

При помочі цих репресій була розгромлена національна опозиція в неросійських республіках. Національний спротив зламано, але не знищено. Репресії викликали сильне обурення не тільки неросійського населення, але також значної частини неросійських комуністів і воно існує посьогодні (1961). Національного почуття 94-ох мільйонів неросіян, які творять понад 45% населення ССР, не може перемінити ніяка примха Москви.

Московська інфільтрація

Московська інфільтрація і колонізація неросійських територій стало триває в зростаючих розмірах. У війні і післявоєнних роках вони мали бажаний успіх. Результати перепису з 1959 року в порівнянні з 1939 р. дають для цього ясну і одночасно алярмуючу картину.

Російська інфільтрація є найсильніша в центральних азійських республіках. Тут ведеться систематична колонізація, яка є наслідком політики Хрущова, що має бути скріплена під час семилітнього пляну, а саме, культивування цілинних земель і перенесення промисловості на велику скалю до східніх територій. Російська інфільтрація є найсильніша в Казахстані. Коли казахське населення числилось тільки 29%, то скількість російських імігрантів від 1939 р. більш чим подвоїлася і вже числилась до 43%. В Киргизії скількість росіян майже потроїлася і числилась тепер більше ніж 30%, під час коли самі киргизи творять тільки коло 40% населення. В обох республіках тубільне населення стоїть перед перспективою стати усе далі меншістю на власній території. Подібна ситуація створилась в Узбекістані, Таджикистані і Туркменістані, де тубільне населення числилось сьогодні тільки між 50% і 60% і находититься в стало падаючім відношенні, як результат російської іміграції.

Друга хвиля наступу російської експансії є спрямована проти балтійських республік, а особливо проти Латвії. Тут скількість росіян і других неросіян майже потроїлася і латиші числять тільки 62% населення.

Денационалізація торкнула також другі народи. Із 8 мільйонів українців, які в 1926 році жили поза Україною, яких три мільйони підлягали русифікації. Також 80% жидів, 65% поляків, 39% башкірів, 28% карельців і т. д. подають як свою рідну мову — російську. Загалом перепис показує, що більш ніж 10 мільйонів неросіян стали зрусифіковані.

Російська інфільтрація і колонізація неросійських територій, проти яких місцеві національні елементи ведуть боротьбу, веде до поступового відсування назад неросійських народів і створює умови для їх постепенного злиття з росіянами. В Советськім Союзі відбувається знов виразний процес денационалізації.

Нова програма русифікації

Злиття народів і їх постепенну русифікацію проголошено уже отверто в новій програмі КПСС, як одно із найважливіших завдань партії впродовж найближчих 20 років.

В програмі є розділ: «Завдання партії в галузі національних відносин». Там сказано м. інш.: «Розгорнуте комуністичне будівництво означає новий етап у розвитку національних відносин в ССР, що характеризується дальшим зближенням націй і досягненням їх повної єдності». Програма дальше говорить про «стирання національних відмінностей», особливо мовних відмінностей і заявляє, що це буде довготривалий процес. Однак вже «розвивається спільна для всіх советських націй інтернаціональна культура», яка мусить бути тісно зв'язана з російською культурою. Загальне вивчення російської мови вважається позитивним фактором в тім процесі і його треба всякими способами підтримувати. Дальше стверджує програма потребу «вести непримиренну боротьбу проти проявів і пережитків всякого націоналізму» серед неросійських народів. Не допускається брати під увагу «національні огляди» при іменуванні урядовців в союзних республіках.

Нема іншого документу в усій історії Советського Союзу, який би так отверто і безстидно підносив русифікацію неросійських націй до найважливіших завдань партії, так, як це бачимо в партійній програмі КПСС з 1961 року. Вона обосновує теоретично цей загострений гніт, що був накинений неросійським народам від 1959 року.

Ця нова програма русифікації є безсоромнім зірванням із усіма останками інтернаціоналізму, який усе ще визнається на словах в других частинах програми. Це, що Хрущов тут говорить, було гостро засуджене в творах В. Леніна в 1922 році. В своїх листах до проводу партії він поборював тоді перші прояви національного поневолення в Советськім Союзі. Ленін перестерігав тоді перед заливом «брутальних великоруських шовіністів», в якому — він казав — неросіяни «потопляться, як мухи в молоці» («Партия в борьбе за восстановление народного хозяйства 1921-го», Москва, 1961.). Тепер ці брутальні московські шовіністи переводять свою політику русифікації без перешкод; во-

ни пишуть нову партійну програму, а неросійські народи починають дійсно топитися в хвилях московської зливи.

Під покровом будови комунізму в Советськім Союзі російські комуністи під проводом Хрущова вживають ті самі методи, які колись вживали колоніальні держави в Африці і Азії і які сьогодні засуджує усе людство.

A. Чернецький

ПАПСЬКІ ЕНЦИКЛІКИ У СОЦІЯЛЬНИХ СПРАВАХ

Релігія і церква у різних часах різно ставилася до соціальних проблем. У старому заповіті, у Мойсея, знаходимо уже перші спроби розв'язати у практиці наболілі соціальні та економічні проблеми того часу. За Біблією, земля є божа, а людина є тільки подорожнім на ній. Та Бог-Єгова далеко і високо, а люди не все додержувалися його приказів. Тому й Мойсей мусів дати жидівському народові конкретні вказівки, як поводитися в громадському житті. У 22-ій главі, II-ої книги та в 19-ій главі, III-ої книги Мойсея є постанови про позичку під застав. Мойсей пригадує слова Єгови про власність на землю: «Землі не передаватимеш на віки, бо земля моя і комірники ви на ній» (гл. 25, вірш 23). Навіть про виплату зарібку говорить Мойсей: «Не зоставляти меш у себе на ніч до ранку наймитові платні» (гл. 19, вірш 13). І про користування землею говорить Мойсей у тій главі. Мойсей нормував становище рабів, але не виступав за знесення рабства.

Християнство, що виросло на Мойсеевім законі, але теж перейняло багато із філософії грецького і римського світа, у словах Христа і перших апостолів поставило соціальну проблему на чільне місце.

«Люби близьнього, як самого себе. Як можна любити Бога, якого не видиш, якщо ненавидиш близьнього, якого видиш і усе з ним стрічаєшся? Немає раба, ні грека, ні юдея, а всі є діти і сини Божі. Скоріше верблюд перейде через ухо голки, як багач увійде в царство небесне...» Отсєє слова Христа, який для бідноти, із якої він вийшов, мав все своє серце.

Але одна річ релігія, релігійні ідеї і вчення, а інша її організація, церква та її єпархія. Вони не все додержувалися заповідей та ідей своїх творців і основників. Так і християнська церква, як колись і жидівська, всупереч своїм основникам та їх ідеям, стала по боці багатих і сильних та помирилася із рабством і

панщиною, а пізніше з капіталістичним визиском, не поборювала, а навпаки, активно піддержувала цей несправедливий суспільний лад, а спроби народного спротиву осуджувала, по кликуючись саме на Бога, який — мовляв — так створив світ, що є бідні і багаті. І тому, хто бореться проти цього ладу, той виступає проти Бога. Навіть реформація, яка захитала багато догм католицької церкви, — не відважилися порушити авторитет багачів. Під час селянської війни в Німеччині в 16 віці основоположник реформації, Лютер, назвав селян, які повстали проти своїх феодалів, — розбійниками і грабіжниками та виправдував криваві розправи феодалів із селянами, які згідні з Божим законом. Реформатори Цвінглі і Кальвін вважали збагачування за ознаку Божої ласки до людини. Католицькі і православні монастирі мали своїх підданих-кріпаків. Єзуїти, які йшли на місії у далекі поганські країни, заводили там у своїх володіннях панщину, так, як вони її піддержували в Європі. Яскравим прикладом такої езуїтської панщини була їх місія у Парагваї (17-18 століття), між тамошніми індіянами.

Ми тільки коротко подали повищі факти, як вступ до нашої теми, щоб зрозуміти і належно оцінити становище і виступи католицької церкви у новітніх часах, а головно значіння енциклік римських пап у соціальніх справах, які від першої енцикліки папи Льва XIII., з 1891 року «Рерум новарум», через енцикліку папи Пія XI «Квадрагесімо анно» з 1931 р., аж до найновішої енцикліки папи Івана XXIII «Матер ет магістра» із 14 липня 1961 року, стараються оцінити з погляду католицької церкви положення, у якому перебуває сучасний світ в наслідок капіталізму, індустріалізації, розвитку технічної науки, в часі автоматизації та великого нагромадження капіталу і погоні за зиском.

Церква не могла вже піддержувати існуючий лад, якщо не хотіла втратити вплив на народні маси, які становлять велику більшість населення, а також членів-вірних церкви. І тому її відповідальні провідники мусіли до цього зайняти виразне становище. Зробили це енцикліки голов католицької церкви, римських пап.

З історії треба пригадати найважливіші факти:

У 1889 році у Парижі відбувся міжнародний соціалістичний конгрес, який між іншим висунув на чоло робітничих домагань введення 8-годинного для праці і для цього установив день 1. травня, як міжнародне робітниче свято для маніфестації за цим постулатом. Від 1890 року день 1. травня почали святкувати робітники, не зважаючи на перепони з боку урядів, у всіх культурних країнах та маніфестувати силу робітничої організації. Соціалістичні партії і робітничі професійні спілки стали силою, із якою мусіли рахуватися — громадянство, уряди і християн-

ська церква. Тому 15 травня 1891 року папа Лев XIII видав своє посланіє-енцикліку «Рерум новарум» про вагу соціальній проблеми. Сталось це одночасно із випрацюванням т. зв. «Ерфуртської програми» німецьких соціалістів, яка в тому часі стала зразком для других соціалістичних партій.

Енцикліка Лева XII, а також енцикліка Пія XI, стоять на реальному ґрунті соціально-економічних взаємин між капіталом, світом праці, капіталістичної конкуренції, організацій капіталістів і робітників, ставлення до них державних урядів, нужди і пролетаризації широких мас населення, концентрації майна і політичної сили та влади в руках нечисленних одиниць, — протиставлять тому всьому природне право людини на його людську гідність, на пошанування людини, на її свободу та на тій підставі стараються унормувати права і обов'язки громадян. Папа Лев XIII, виходячи з того становища, що людина, це створіння і відображення Бога, — домагається свободи людини, виступає в обороні права коаліції для робітників, права їх на організацію і права навіть організованим страйком домагатися попліщення їх умов праці та справедливої винагороди за їхню працю. Було це щось нечуване в тих часах з боку папи римського, але це був відгук на вимоги життя, бо робітничі організації вже існували і проводили свої акції і страйки. Папа Лев XIII проголосив 70 літ тому право на справедливість для економічно слабих, бо їх вони створені на подобу Божу, а від того відійшли не тільки католицькі народи.

Ще виразніше висловив це папа Пій XI, сорок років після папи Льва XIII у своїй енцикліці «Квадрагесімо анно» («В сорок літ опісля»):

«Так, як очевидним є, що зубожіння, нужда і пролетаріят — е незаперечними явищами сучасної доби, також поява величезної, все зростаючої маси пролетаріату супроти тих, що живуть у багатстві — е безспірним доказом на те, що земні добра нинішньої індустріальної доби є нерівномірно розділені між усіма суспільними групами. І тому всіма способами треба прямувати до того, щоб у майбутньому продуковані добра тільки в обмежений кількості діставалися в руки посідаючих класів та йшли на вжиток загалу населення ширшим ніж досі руслом, бо тільки те може спинити розвал і революцію з низу. І тому при визначені заробітної платні треба брати під увагу і рідно робітника».

Коли в енцикліці Льва XIII положено натиск на свободу одиниці, то Пій XI кладе вже натиск на соціальний лад, коли Лев XIII трактує основну справу, це є інститут приватної власності тільки у відношенні до одиниці, то Пій XI підкреслює головно соціальний аспект приватної власності і заявляється на віть за її обмеженням, коли це нарушує соціальну справедливі-

вість. Тому й Пій XI є за перевіркою права власності з огляду на потреби та користі, чи шкоди, які приватна власність витворює. Капітал і праця мусять в соціальному процесі йти спільно разом при відповідному, справедливому зрості участі поодиноких суспільних груп в національному доході. Пій XI заявляється навіть за передачу певних ділянок продукції для загального добра під публічну, громадську управу, бо нагромадження у приватних руках великих засобів, а з тим і влади та сили, може загрожувати загальним інтересам, хоч в зasadі і Лев XIII і Пій XI є за втриманням приватної власності, як речники католицької церкви.

Проголошена 14 липня 1961 року енцикліка папи Івана ХХІІІ вийшла у світ під знаком сучасних соціальних і економічних відносин, до небувалих височин розвиненої техніки, індустріалізації та автоматизації, та тих економічних і соціальних суперечностей, які вони витворили та загострили. Його енцикліка, яка оформлює науку і погляд католицької церкви і тому називається «Матер ет магістра» («мати і вчителька»), старається ті наболілі проблеми поставити перед церквою, вірними і світом ясно та вказати шлях виходу.

Папа Лев XIII у 1891 році обережно порушив нові на ті часи для католицької церкви проблеми соціального розладу. Пій XI у 1931 році говорив вже про справедливий розподіл випродукованих дібр, а нинішній папа Іван ХХІІІ у своєму посланні видвигнув вже клич: «Вільна людина у вільному суспільстві» на тлі сучасної індустріальної суспільності і тому саме індустріалізації та автоматизації і їх впливам на життя робітництва присвятив свою увагу. Вся продукція має служити загальному добру — це провідна ідея послання Івана ХХІІІ. Держава має стояти на сторожі рівноваги, а не бути тільки охороною сильніших! Це можливе тільки тоді, коли буде свобода вільної організації заинтересованих у суспільному житті та поступі і тому заявляється папа за участю найширших мас суспільства у політичному житті, бо тільки тим способом можна суспільність здемократизувати. Громадським організаціям треба передати більше соціально-економічних завдань ніж досі. Поступ науки і техніки мусить піднести життєвий рівень населення.

Професійним робітничим спілкам присвячує Іван ХХІІІ багато уваги. Порушує цінникові акції, справу участі робітників в управі підприємств, право співвиришування і співвідповідальність за підприємство, та право участі робітників у зисках підприємств приватних і публічних. Говорить навіть про неприємну досі для капіталістів справу про співвласність підприємств, а гарантом того є, — що папа з притиском підносить, — вільні робітничі профсоюзи і кооперативи, незалежні від підприємців і

від держави, бо тільки вони є шляхом до соціалізації засобів продукції і всього громадського життя.

Низькі заробітки — заявляє Іван ХХІІІ — є незгідні з загальним добром, бо вони захищують соціальну рівновагу. Одиниця є за слаба, її матеріальні сили не вистачають, тому й потрібна організація робітників для загального добра. Але й в організаціях людина не має бути самим тільки нумером, буквово, але й вільною людиною, одиницею суспільно відповідальною, членом грамади та свідомо нести відповідальність і брати участь у всьому, що діється у суспільстві, вона сама мусить його формувати і вести. Організація це необхідний середник до свободи у нинішньому суспільстві. Організація потребує самостійності і незалежності, мусить бути вільною від зовнішнього натиску. Професійні робітничі організації мусять виробити серед своїх членів певний світогляд та суспільні переконання, бо без того немислима робітнича професійна політика.

Але наймодернішу і найбільш радикальну тезу проголосив вперше папа Іван ХХІІІ про соціалізацію та її ціль. Отсе вперше з уст голови католицької церкви висловлено позитивну та дуже прихильну думку про так небажане дотепер для реакційних кругів всього світу соціально-економічне явище, як соціалізація. Він проголошує в своїй енцикліці, що одним із типічних аспектів, який характеризує нашу епоху є — соціалізація, в розумінні поступового збільшення і поглиблення зв'язків у суспільстві. Соціалізація — це одночасно причина і наслідок зростаючої інтервенції публічної влади в найважливіші суспільні справи, — а з другого боку, вона є висловом і плодом природної, майже стихійної тенденції людей об'єднуватись взаємно, щоб досягнути речі, яких поодинокі люди здобути не мають можливості, ані відповідних засобів. Ясно, що така соціалізація приносить багато користей. Вона уможливлює задоволення багатьох особистих прав і потреб, зокрема т. зв. соціально-економічних (необхідні середники існування, здоров'я, поміч, мешкання і т. п.). На питання: чи соціалізація зі своїм ростом вшир і вглиб мусить зводити людину до ролі автомата? Папа Іван ХХІІІ відповідає з повною рішучістю негативно. Бо соціалізацію не треба вважати за продукт природних сил, що діють детермінованим шляхом. Навпаки, соціалізація — є твором і ділом людей, свідомих істот, свободних і призначених природою працювати у повній відповідальності також і тоді, коли вони мусять шанувати закони економічного розвитку і соціального поступу і не можуть ухилитись від тиску їх оточення. Соціалізацію можна і треба здійснювати так, щоб черпати з неї користі, які з неї пливуть, та відкинути і усунути усі її негативні сторони. Діяльність усіх соціалізаційних виявів і акцій повинна мати дійсну автономію у відношенні до публічних чинників і вони повинні вести свої власні

діла у лояльній співпраці між собою, але усе підпорядковані інтересам загального добра.

Папа Іван ХХІІІ, який сам вийшов із селянського стану, не забув теж і про селянство, тим більше, що у його батьківщині, в Італії, доля селян незавидна. Він вказує на те, що треба піднести життєвий рівень трудового селянині до рівня промислового робітника. Цій справі присвячено чимало місця в його посланні. Він закликає селян всіма силами прямувати до загального добра у правді, справедливості і любові, без особистих, егоїстичних бажань.

Папа Іван ХХІІІ закликає до помочі відсталим і нерозвиненим країнам і народам, домагається одночасно пошанування їхніх національних і політичних прав. Московський комунізм він осуджує і відкидає.

Нова енцикліка папи Івана ХХІІІ викликала в світі немалий відгук. Соціялістична партія Німеччини ще в дні її проголошення заявила устами парляментарного посла свою подяку та заявила, що буде в основі її підтримувати.

Інакше не могло статися. Соціялістичні і християнські вільні робітничі профспілки спільно виступають і проти большевицької диктатури Москви і проти фашистівської диктатури ген. Франка в Еспанії. Так, як папа надіявся і хотів, крім католиків в одних рядах знайшлися і некатолики і люди різних політичних переконань під спільним кличем: «Вільна людина, у вільному суспільстві», клич, що його проголосив в останній енцикліці папа Іван ХХІІІ.

(Автор цієї статті користувався коментарем до папських енциклік езуїта о. д-ра Якова Давіда із Німеччини, поміщенім в органі німецьких профспілок «Вельт дер Арбайт» («Світ праці») у чч. 20. і 31. з 1961 року, та опублікованим в пресі повним текстом енцикліки папи Івана ХХІІІ.)

Богдан Феденко

РОЗЛАМ У КОМУНІСТИЧНОМУ СОСУДІ

(З приводу 22 з'їзду Комуністичної Партії Советського Союзу)

В другій половині жовтня ц. р. в Москві відбувається 22 з'їзд комуністичної партії. Це був найбільший з'їзд партії: в ньому взяло участь коло 4 000 делегатів. З'їздові предложені на затвердження нову програму партії, в якій подано плян здійснення комунізму в Советському Союзі, а саме, — в 1980 році.

В Середньовіччі християни сподівалися приходу Страшного Суду і наступлення Тисячолітнього Царства, і різні містики вгадували дату, коли це настане. Комуністичні «містики» в Москві теж хочуть захопити фантазію людей визначенням дати, коли має наступити комуністичне «Тисячолітнє Царство». За твердженням комуністичних вождів в Советській державі вже здійснено «соціалізм», хоч цей їхній «соціалізм» чомусь ганебно відстae від країн капіталізму в постачанні потреб щоденного вживання для населення (харчування, одяг, взуття, приміщення, соціальне забезпечення народних мас), і комуністичні агітатори тільки нахваляються, що вони в цьому незабаром «долженуть і винпередять» індустріальні країни світу, зокрема Америку. Але дивна річ: советська індустрія може робити технічні досягнення (наприклад, вистрілює ракетами людей в міжпланетарні прости), але не вміє організовувати сільського господарства так, щоб вистачало хорчування для людності.

Досвід 30 років насильної колективізації сільського господарства в ССР покажує, що селянство чує себе поневоленою і грабованою клясою. Тому спроби комуністичної бюрократії піднести рівень сільсько-господарської продукції в ССР розбиваються об пасивний спротив хліборобів. Хлібороби не одержують за свою працю справедливої плати і дивляться на систему колгоспів як на чужу й ворожу своїм інтересам. На 22 з'їзді КПСС говорилося немало про введення принципу «заінтересованості» селян в піднесененні сільсько-господарської продукції, щоб цим способом хлібороби мали охоту працювати. Але чи вдається це правило здійснити при «комунізмі», коли селяни десятки років мусили «безінтересово» (за безцін) віддавати «державі» продукти своєї праці при «соціалізмі»? Без жорстокого визиску селянства комуністичною владою не були б можливі індустріальні досягнення цього режиму. Нема надії на те, що комуністична партія змінить свою політику супроти селянства: очевидно, теж і «комунізм» в ССР будуватимуть в Советській державі в першу чергу безоглядним визиском селянства, як це робилося при «соціалістичному будівництві».

В цій статті хочу звернути увагу на одне питання, що наробило шуму на 22 з'їзді КПСС: це справа єдності міжнародного комуністичного руху. Досі комуністичні теоретики й політики запевняли в своїй пропаганді, що комуністичний рух різних країн є «монолітний» (по нашому — «з одного каменя») і що ніякі сили не можуть цієї єдності розбити. Правда, були в ССР і поза ним в добі Сталіна різні розкольники (Троцький, Бухарін і інші в Росії, Шумський, Максимович та інші «націоналістичні ухильники» в Україні), але їх, як «ворогів народу» в свій час знищено адміністративними заходами.

Великий заколот учинили після 2 світової війни югославські комуністи на чолі з маршалом Тітом: вони не схотіли слухати наказів Москви і пішли до «соціалізму» своїм шляхом. Не мігши послати проти еретичної Югославії свого війська, щоб примусити Тіта до послуху (це могло б викликати нову світову війну), Сталін мусів, сціпивши зуби, помиритися з фактом югославського «націонал-комунізму». Тіта проклято на різних комуністичних з'їздах в ССР та в інших державах, але югославським комуністам це не пошкодило: розрив з Москвою відкрив для Тіта широку фінансову й економічну допомогу вільних країн, які врятували Тіта від катастрофи. Приклад Югославії давав надію також мадярським комуністам на визволення від московської опіки. Але в час угорського повстання 1956 року демократичні великороджави заявили свою незainteresованість щодо будучності Угорщини, і советські танки потопили народню революцію в крові борців за свободу.

Здавалося, що в комуністичному блоці від Східної Німеччини і до Шангаю заланувала повна єдність (відкинувши Югославію). Однак це була тількитиша перед бурею. Бо на сході Азії виросла нова комуністична великороджава — Китай — з своїми вождями, ідеями і амбіціями. Поки живий був Сталін, то вождь китайських комуністів Мао Це Тун визнавав авторитет Москви. Але ще в 1946 році, бувши в тяжкій боротьбі за владу в Китаї, Мао заявляв, що за прикладом китайських комуністів підуть всі селянські країни Азії, Африки й Латинської Америки. Мао рішив перешти «марксизм» на азійський лад. Китайський комуністичний рух шукає власних шляхів і не хоче визнавати советських зразків за обов'язкові для всіх країн і народів. Китайські комуністи переживають ще роки «політичної молодості» і вони готові на такі дії, які в Москві та в інших комуністичних столицях Європи вважають за небезпечні. Коли Хрущов з своїми однодумцями в ССР виступив з ідеєю «мирного співжиття» з країнами інших устроїв, то ця позиція викликала критику в Китаї. Многолюдний Китай, як думає Мао та його партійці, може пережити навіть страхіття атомової війни, коли менші народи загинули б. Тому Мао міг би пожертувати для перемоги комунізму в цілому світі хоч би й половину людності Китаю в тій надії, що тоді Китай міг би диктувати свою волю спустошенному світові.

Така перспектива лякає комуністів індустріальних країн, які не хочуть здійснення «комунізму» на зарищах і на трупах цивілізованих народів і надіються, що комунізм переможе в цілім світі без нової великої війни. Уже на нарадах комуністичних партій всього світу в 1957 і в 1960 роках виявилось розходження між Москвою й Пекіном щодо міжнародної політики комунізму. Китайці мусіли формально прийняти резолюції про «мирне спів-

життя» з некомуністичними країнами, але китайська комуністична партія продовжувала вести пропаганду проти цієї лінії Хрущова як проти «опортунізму». Тимчасом китайські комуністи знайшли для себе «бойового» спільника в Європі: комуністичну партію Альбанії, яка почала при кожній нагоді виступати проти політики мирного співжиття, закидаючи Хрущову уголовство супроти «імперіалістів» і зраду «марксизму-ленінізму».

Перед 22 з'їздом КПСС в Москві «усобиця» між Москвою й Альбанією вже дійшла була до такого ступня, що Альбанська Комуністична Партія не послала своїх делегатів на цей з'їзд. Зногою боку, вожді КПСС рішили дати рішучий бій противникам мирного співжиття на самому з'їзді в Москві. Промовці на 22 з'їзді КПСС, почавши Хрущовим, поставили ряд обвинувачень Альбанській Комуністичній Партії. Говорилося про Альбанію, але малося на увазі «ухил» китайських комуністів. Атака Хрущова проти Альбанії (Китаю) була поставлена в зв'язок з критикою «антипартийної групи» в КПСС, (Молотов, Каганович, Маленков), яка в 1957 році пробувала відсунути Хрущова від секретарства в партії і захопити владу в свої руки. Хрущов висуває проти діячів цієї групи обвинувачення в потуранні «культові особи» Сталіна і заявляє, що вони персонально відповідальні за злочини Сталіна. Оскільки альбанські й китайські комуністи визнають «розвінчання» Сталіна, почате Хрущовим на 20 з'їзді КПСС в 1956 році за шкідливе, і в цьому вони однозгідні з членами «антипартийної групи», то Хрущов міг легко розправитися з вождями Альбанії й Китаю, закидаючи їм «сталінізм», зненавиджений не тільки в Советськім Союзі, але і в країнах-сателітах. Однак Хрущов замовчує головну проблему, в якій він не погоджується з альбанцями й китайцями: це відношення до мирного співжиття комуністичних країн з державами, які мають іншу господарську й політичну систему.

Делегат Китаю на 22 з'їзді КПСС Чу Ен Лай в своїй промові взяв в оборону альбанських комуністів. В своїй промові він теж натякнув на ці питання, в яких між Москвою й Пекіном є розходження. Звичайно, формально мусів китайський делегат заявiti, що Китайська Комуністична Партія теж за здійснення мирного співжиття з усіми країнами світу, незалежно від їх устрою. Але в той час, коли Хрущов і його однодумці вважають, що нову світову війну можна оминути, то, на погляд китайців, до світового зудару прийде, бо, мовляв, «імперіалісти» мусять викликати війну проти комуністичних держав. На 22 з'їзді КПСС Чу Ен Лай сказав:

«Найтяжчий ворог світу — це американський імперіалізм. Він є заборолом сучасного колоніалізму й міжнародної реакції, головною силою агресії і війни. Тепер цілий світ бачить, що уряд Кеннеді є ще більш криводушним і

авантюризмом. Оздоблюючи себе «оливковою галузкою», цей уряд балакає про якийсь «мир», «поступ», »добробут людства», а в дійсності під маскою «мира» ще завзятіше збройтесь і готується до війни» («Ізвестія», Москва, 21 жовтня 1961 р.).

Ці слова Чу Ен Лая ясно дають зрозуміти його думку: може «табор мира» (комуністичні держави) бажати мирного співжиття, але не від них залежить рішення, бо все одно «капіталісти» вирішили воювати. Тому розумно буде, коли комуністичні держави належно підготуються і в вигідний момент ударять на «імперіялістів», щоб назавжди зруйнувати їх силу і поширити на весь світ комуністичний режим, де вже не буде ні недуг, ні печалі, ні зідхання, а безконечне раювання...

З цією політичною лінією китайських комуністів не можуть погодитися ні комуністи Советської імперії, ані сателіти. На що чому говорив на 22 з'їзді КПСС польський делегат В. Гомулка:

«Народи всього світу з чуттям симпатії, певности й на-
дії обертають свої погляди до 22 з'їзду КПСС, бо в най-
важливішому для них питанні — відвернення загрози нової
світової війни і забезпечення мирного співжиття держав,
незалежно від їх суспільного ладу, доповіді тов. Хрущова
висловлюють їх волю, їх найглибші сподівання, їх основні
інтереси».

В своїй промові Гомулка не згадав ні «американських агресорів», ні уряду Західної Німеччини, який, згідно з звиклою комуністичною пропагандою, готове «війну відплати» (реванш) проти своїх східних сусідів. Із промов комуністичних провідників із країн Західної Європи на 22 з'їзді КПСС виходить наяв, що вони розуміють небезпеку атомової війни для людства і в цьому згідні з лінією політики Хрущова за мирне співжиття всіх держав світу.

Чу Ен Лай, вислухавши атаку проти комуністів Альбанії на 22 з'їзді КПСС, покинув московський конгрес на знак протесту. В Китаї і в Альбанії демонстративно піднесено «на щит» ім'я Сталіна в той час, коли в Москві постановою 22 з'їзду КПСС потайки вночі мумію Сталіна видалено з мавзолею Леніна і поховано в мури Кремля, в ногах Кірова, якого, як твердить Хрущов, Сталін звелів підступно зліkvідувати в 1934 році. Критику постанов 22 з'їзду КПСС в основній проблемі, що розділяє Пекін від Москви, дав провідник альбанських комуністів Енвер Годжа в промові з 7 листопада 1961 р.:

«Ми не противники засади мирного співжиття. Але ми незгідні з деякими опортуністичними поглядами Н. Хрущова і його прихильників, які вважають мирне співжиття генеральною лінією зовнішньої політики соціалістичних країн, головним шляхом до перемоги соціалізму в світовому мірі!».

В своїй промові Годжа твердить, мовляв, Хрущов відмовляється осуджувати «імперіалізм» і таким чином ослаблює ідеологічну боротьбу комуністів. Вождь альбанських комуністів дас відповідь на закиди, зроблені альбанським комуністам на 22 з'їзді КПСС, мовляв, вони зрадили «марксизм-ленінізм». Годжа переходить сам в наступ:

«Не наша партія, а совєтське керівництво на чолі з Н. Хрущовим відходить від позицій марксизму-ленінізму й пролетарського інтернаціоналізму, намагаючись накинути свою політику другим партіям і вимагаючи від них відмови від своїх поглядів, покірності й послуху».

Годжа закидає Хрущову та його прихильникам, що вони хочуть накинути свої «опортуністичні, ревізіоністичні погляди» іншим партіям грубим натиском і шантажем. Тому що на 22 з'їзді КПСС промовці обвинувачували Годжу за порушення «демократичної законності» в Альбанії, Годжа відповідає провідникам КПСС та інших комуністичних партій, вірних Хрущову:

«Для вас було б краще придивитися до ваших власних вчинків, бо не в Альбанській Партиї Праці, а в ваших партіях є скандалне порушення найелементарніших правил демократії».

Ці «перегони в демократизмі» між провідниками тієї самої диктаторської системи в двох країнах роблять дивне враження. Це сумне свідоцтво надзвичайного лицемірства, поширеного в комуністичному таборі, але водночас уживання слова «демократія» диктаторами показує, що ідея свободи жива й популярна під комуністичними режимами, які до цієї ідеї мусять «устами» признаватися.

З'їзд КПСС в Москві закінчився перемогою Хрущова над «антипартійною групою», яку Хрущов назвав «інтригантами-кар'єристами», персонально відповідальними за злочини Сталіна. Але до перемоги Хрущова в міжнародному русі ще далекий шлях. Як пише китайська газета «Женьминжибао» з 6 листопада 1961 р., на 22 з'їзді КПСС, 30 делегацій комуністичних партій різних країн, що були присутні на з'їзді, відмовилися прилучитися до кампанії Хрущова проти альбанських комуністів. Це переважно комуністи із країн Азії та Африки. Очевидно, ім подобається «революційна» позиція китайських комуністів. Таким чином, у комуністичному таборі створилася двоцентровість, і партії вибирають собі самі, чи йти ім з Москвою чи з Пекіном. Після 22 з'їзду КПСС в комуністичній пресі всіх країн ведеться пропаганда за єдність міжнародного комуністичного руху. Але одночасно продовжуються завзяті взаємні напади, при чім у Москві згадують також «китайських товаришів», що не вгамували Годжу.

Яких форм набирає ця полеміка в комуністичному таборі, показують промови вождів комуністичних партій різних країн після 22 з'зду КПСС. В. Гомулка в промові в Варшаві 24 листопада назвав позицію альбанських комуністів «не політикою, а безглуздим політичним авантюризмом». Авантюризм альбанських (читай — китайських) комуністів Гомулка бачить у їх грі з війною, як засобом поширення комунізму в світі:

«Найважніше питання нашої доби — це проблема війни й мира. Історична місія світового комуністичного руху — перегородити шлях війні, врятувати людство від термоядерної катастрофи... Головна сила мира — це Советський Союз». («Правда», 25. XI. 61).

Годжа і китайці дають відповідь на критику їх позиції в своїй пресі і в промовах. Московська «Правда» з 2 грудня 1961 року нарікає на альбанських комуністів за невпинну пропаганду проти КПСС: «Після 22 з'їзду КПСС керівництво Альбанської Трудової Партиї... почало ще запеклішу, безпринципну, по суті провокаційну кампанію проти КПСС і других братських партій». Автор статті в «Правді» повідомляє, що Годжа на вічі в честь 20-ліття Альбанської Комуністичної Партиї «обливає потоками болота нашу партію, все визначне, що вона зробила за останні роки, програму КПСС». Мовляв, Годжа кинув обвинувачення на адресу Москви й Югославії, що вони разом «спровокували контрреволюційне заворушення в Угорщині»... «Перед такою ганебною клеветою, — пише «Правда», — бліднуть найпідліші вигадки імперіалістичної пропаганди».

Ми навели ці «квітки» із дискусії між «братніми» комуністичними партіями. Завзята полеміка не закінчена, і розлам у комуністичному таборі розширюється. Після 2 Світової Війни Москва мала рішальне слово в комуністичному русі в цілому світі. З появою нової комуністичної великороджави на історичній сцені — Китаю — ситуація змінилася. Китайські комуністи не хочуть бути залежні від вказівок Москви. Не беремось прогрекувати, як розвинуться далі відносини між Москвою й Пекіном. Історія показує, що диктаторів дуже трудно помирити.

Слід відзначити, що комуністичні партії деяких менших країн пробують використати для себе цей розлад у комуністичному таборі. Наприклад, В. Гомулка в цитованій промові в Варшаві 24 листопада, віддавши звичайний поклін в бік Москви, заперечив потребу «многоцентризму» в світовому комуністичному русі і висловився проти «якогонебудь головного центру, що керував би діяльністю окремих комуністичних і робітничих партій». Гомулка уважає, що «кожна партія є цілком самостійною, автономною, вона несе повну відповідальність за країну, в якій має владу, і за свою політику в країні». («Правда», 25. XI. 1961).

Ці факти показують, що міжнародний комуністичний рух знаходиться на роздоріжжі. Зробити цей рух «монолітним» могла б тільки окупація арміями Советського Союзу всіх країн, де залинувалася комуністична диктатура, і підпорядкування комуністичних партій наказам Москви, як це сталося з комуністичними організаціями в «союзних республіках» Советської імперії. Але на це Москва не може рішитися, бо така політика викликала б всюди сильний національний спротив. Від ідеї Леніна — створення світової комуністичної держави Москва мусить відмовитися. Тому лишається для Хрущова одне: рятувати, що можна, держати при собі ті комуністичні партії, які не спокушуються «азійським марксизмом» Мао Це Туна і вірять в перемогу комунізму в світі без нової світової війни.

М. ГАЛІЙ

ТЕРОР ПРОТИ ДІЯЧІВ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Дня 1 грудня 1934 р. сталася в Ленінграді подія: в будинку Ленінградської ради комуніст Ніколаев застрілив секретаря ЦК ВКПб, С. Кірова. З того приводу в Ленінграді і Москві відбулися арештування, потім суд, а вкінці екзекуція кільканадцяти змовників. Не вважаючи на те, що в тому часі в Україні не було ні одного терористичного акту, що в змову проти Кірова не був замішаний ні один українець, большевицька преса кілька днів по атентаті розвинула скажену протиукраїнську кампанію в зв'язку з Ленінградською подією. Наводимо приклади:

«Смерть усім ворогам Радянського Союзу, українським націоналістам-петлюрівцям, що змикаються з німецькими і польськими фашистами для відірвання України від Радянського Союзу. Вонгем і залізом знищити українських контрреволюціонерів-терористів, убивців нашого любимого товариша і найкращого соратника Сталіна, тов. Кирова. Хай живе наш рідний, геніяльний вождь, великий Сталін».

«Рештки недобитого клясового ворога без силі підірвати нашу могутність. Ось чому ворог намагається з-за рогу нападти на наших кращих людей. Ми повинні бити ворога в лоб до кінця, до цілковитого його знищенні. Смерть усім ворогам робітничої кляси, українським націоналістам, петлюрівським бандитам».

Після цієї кампанії було ясно, що московсько-большевицька червоносотенна зграя рішила використати ленінградський атен-

тат, щоб загасити свою шовіністичну спрагу в крові в нічому не-повинних українських людей, працівників української культури й мистецтва. Так і сталося. Десять днів пізніше советська агенція ТАСС подала таке повідомлення:

«Справи заарештованих останнім часом в зв'язку з обвинуваченнями у підготовці терористичних актів проти працівників радянської влади по українській ССР передані 10. XII. 1934 р. на розгляд військової колегії найвищого суду СРСР».

А по чотирьох днях ТАСС знов писав:

«Київ, 13-15. грудня 1934 р. Виїздна сесія військової колегії найвищого суду СРСР під головуванням тов. Ульриха, у складі членів Колегії т. т. Ричкова і Горячева розглянули в місті Києві справи: (слідують прізвища 37 обвинувачених), в зв'язку з обвинуваченням в організації підготовки терористичних актів проти працівників радянської влади.

Суд установив, що більшість обвинувачених прибула до СССР через Польщу, а частина через Румунію, маючи завдання виконати на території УСРР ряд терористичних актів. При затриманні у більшості обвинувачених забрано револьвери і ручні гранати.

Керуючись постановою Президії ЦВК ССР від 1. грудня ц. р. і арт. 54-8 та 54-11 КК УСРР, виїздна сесія Київської Колегії найвищого суду ССР присудила:

1. Сказинського Романа, 2. Крушельницького Івана,
3. Крушельницького Тарака, 4. Лебединця Михайла, 5. Шевченка Романа, 6. Карабуда Анатолія, 7. Сидорова Петра,
8. Косинку-Стрільця Григорія, 9. Фальківського Дмитра,
10. Оксамита Михайла, 11. Щербіну Олександра, 12. Терещенка Івана, 13. Буревія Костянтина, 14. Влизька Олексія,
15. Дмитрієва Євгенія, 16. Богдановича Адама, 17. Бутузова Порфирія, 18. Бутузова Івана, 19. П'ятницю Володимира,
20. Блаченка Якова, 21. Польового Домініка, 22. Хоптяра Івана, 23. Борецького Петра, 24. Лук'янова Леоніда, 25. Півненка Константина, 26. Брощенка Гаврила, 27. Матиша Сєргія, 28. Ляшенка Олександра — розстріляти. Майно всіх конфіскувати. Вироки виконано.

Справи: Крушельницького Антона, Бачинського Юліяна, Мисика Василя, Левицького Василя, Скрипи-Козловської Ганни, Ковалєва Левка, Гольмер-Дідушка Петра, Фіницького Олександра і Ступіна Герберта військова колегія найвищого суду ССР, з уваги на те, що виявились нові обставини, постановила направити на додаткове слідство».

По додатковім слідстві військова Колегія найвищого суду ССР засудила всіх вище названих від 5 до 10 років заслання

в Сибір. Таким способом 15. XII. 1934 р. в столиці України жертвою московсько-большевицького шовіністичного божевілля впаво 37 невинних українців, між ними загинули два здавна відомі діячі: Антін Крушельницький і Юліян Бачинський.

Причини:

В акті обвинувачення закидували арештованим, що більшість із них дісталася до УСРР нелегально через Польщу і Румунію. Це твердження вигадане, бо з 37 осіб тільки семеро приїхали до УСРР з чужини, але не нелегально, як твердить акт обвинувачення, а навпаки — цілком легально, на запрошення уряду, зі загораничними пашпортами і советськими візами.

Далі акт обвинувачення твердить, що в більшості арештованих найдено ручні гранати і револьвери. В цьому ми не сумніваємося, бо ГПУ, як що їй таких доказів треба, може знайти у арештованого не то що гранати й револьвери, але й кулемети. Сумніваємося однаке, щоб хтонебудь ідути до чужої держави, а тим більше до СССР, відважився брати з собою такі «подарунки», як револьвери й гранати. Рівно ж незрозуміле, як особи, що приїхали до УСРР на запрошення уряду, щоб зайняти певні місця в культурному будівництві, звідкільсь придбали бомби й револьвери, а в додатку тримали їх у своїх помешканнях.

При кінці акт твердить, що всі оскаржені призналися до вини, називали себе скаженими собаками, виродками і просили покарати їх якнайгостріше. І в цьому не сумніваємося, бо не було ще ні одного процесу в СССР на протязі існування большевизму, де б підсудний не признався до вини. А признається кожний однаково, після певного, завжди того самого взірця: насамперед каже, хто він такий — отже, скажений пес, виродок, ворог народу і т. і., а потім просить для себе найбільшої карі. Ще ні один підсудний не сказав, що він порядна людина, ні в чому не винен і не просить карі. Аргументи ці вже нині нікого не переконують.

Протокол списаний з дружиною проф. П. Лисюка

«В р. 1928 дістав мій чоловік від уряду УСРР в Харкові дозвіл на виїзд до СССР. Дня 17. III. того ж року ми виїхали до Харкова, де чоловік дістав місце учителя в ботанічному саду. За якийсь час перевели його з невідомих причин до німецького Інституту в Одесі. Коли професори росіяни вимагали, щоб чоловік читав лекції в російській мові, він відмовився, покликуючись на політику партії в національному питанні. Від того часу росіяни ставили йому різні перешкоди в науковій праці. Закривали кабінет, не давали користуватися бібліотекою тощо. Через кілька місяців чоловіка перевезли знов до Харкова на посаду в гідрологічній станції.

До 1930 року жилося нам досить добре. Не було в нас надбутку, але чоловік був вдоволений, що може працювати для свого народу. По тридцятому році відносини на Україні ставали чим раз гірші. В р. 1932 зачався страшний голод, а в парі з тим і переслідування українців. По цілій Україні масово арештували людей, і ніхто не знав, за що.

В місяці листопаді 1932 р. харківське ГПУ арештувало Веретку, д-ра Чеховича, д-ра Романишина, а 1. I. 1933 р. д-ра Романюка, відтак 2. I. Герасимовича і д-ра Бабяка.

Дня 1. II. 1933 прийшла черга на нас. До нашого помешкання прийшло 6 чекістів. Перевернули ціле помешкання, забрали всі шкільні підручники географії, ботаніки і арештували чоловіка. Трус переводив секретар «Тройки» ГПУ, Блоік. Чоловіка примістили в арештах на прославленій в нас «Тройці».

Другого дня я зайшла до ГПУ запитати, за що арештували чоловіка і чи можу принести йому харчі. Відмовилися дати відповідь і не дозволили приносити харчі. Порадили звернутися до Азарова, що вів слідство. Азаров не дав мені ніяких інформацій. Під доглядом Азарова чоловік сидів чотири місяці, а потім перейшов до рук Бордона, що мав з чоловіком один «допрос», а потім до Блюмана з трьома «допросами». Ці два держали чоловіка три місяці. Блюман знав, що чоловік мій хворий на туберкульозу, проте держав його в підземній келії. Щойно в червні 1933 р. довідалася я від Блюмана, що чоловікові поставлено обвинувачення за контрреволюцію і шпіонаж з пар. 54, ст. II. Чоловіка держали ввесь час у спецкорпусі при Чернишевській вулиці, а пізніше перевезли до в'язниці на Тюремній вулиці. Коли я одної п'ятниці принесла чоловікові харчі, мені сказали, що його вже нема в тюрмі. Щойно від прокурора Ярошевського я довідалася, що стан здоровля мого чоловіка дуже важкий і тому перевезли його до тюремної лічниці на Холодній Горі. По кількох інтервенціях я дісталася дозвіл на побачення з ним.

Пів години я дивилася на свого чоловіка і не могла повірити, що то він. З 35-літнього мужчини зробився висохлий, сивий, згорблений дід. Ми майже нічого не говорили. До лічниці я ходила майже кожного дня з харчами, бо «казильонні» харчі були дуже погані. Юшка з дрібних риб і костей.

Питання: «Не питали ви чоловіка, за що його арештували?»

Про ці речі цілком не можна було говорити, бо цілий час стояв коло нас один чекіст і міг кожної хвили перервати побачення.

Пит.: «Бачилися ви з чоловіком щодня?»

Ні. За два місяці всього три рази. При останнім побаченні я дісталася тайно від чоловіка записку такого змісту: «Зайди до прокурора й попроси, щоб мене звідси взяли. Нехай мене ліпше розстрілять, бо тут животіти немає сили».

Інтервенції не треба було, бо третього дня після тієї записки чоловіка пустили додому, але вже невилічимо хворого. Про дні, що я їх пережила потім з чоловіком, не дається оповісти. Цілі ночі не спав, вискакував з постелі, говорив речі, яких я не розуміла. Коли я питала його, що з ним діється, відповідав, що має страшні сни.

Пит.: «Не питали ви чоловіка, як був дома, про причину його арештування?»

Питала. Але все діставала одну відповідь: «Не знаю». Казав, що під час слідства вимагали від нього, щоб признався до контрреволюційної діяльності.

Пит.: «Не розказував, як з ним обходилися в тюрмі?»

Ніколи мені не сказав ні слова аж до смерти, хоч я хотіла довідатися про це від нього. Сказав тільки, що перед виходом із тюрми, мусів був підписати заяву, що ніколи й нікому не признається про те, що чув і бачив у тюрмі. І справді це приречення додержав.

По чотирьох місяцях у березні 1934 р. мій чоловік умер і лишив мене і семилітнього сина Петрика. По похороні я дісталася з ГПУ посвідку, що мій чоловік невинний і його випускають на волю.

На похорон зійшлося багато людей, головно жінок політичних в'язнів. Я цього трохи боялася, бо то випадало, як демонстрація. З одної промови я запам'ятала таке речення проф. Шкорбутова:

«Петре Івановичу, ви вмерли тому, що ви чесна і добра людина».

Пит.: «Могли б ви сказати дещо про других арештованих на Україні?»

Їх багато. Не знаю від кого зачати.

Пит.: «Що ви знаєте про проф. Степана Рудницького?»

Його арештували через два місяці після того, як ув'язнили моого чоловіка.

Пит.: «Був якийнебудь процес з С. Рудницьким?»

Не було. Судив III відділ ГПУ і засудив на п'ять років заслання, його дітей — на три роки видalenня з України. На початку аж до моого від'їзду з України, 18. IV. 1935 р. С. Рудницький жив у концентраційнім таборі на Україні, а що сталося з ним після моого від'їзду, не знаю.

Тоді також арештовано проф. М. Лозинського й засуджено на 10 років заслання на Кему. Арештований д-р Романюк дістав 10 років т. зв. політичної ізоляції. В грудні 1932 р. арештували д-ра Мирона Чеховича у хвилі, коли він розмовляв з Естернюком,

особистим секретарем Скрипника. Чехович дістав також 10 років. На 10 років заслання засудили ще д-ра Г. Онишкевича, інж. Верхомого, д-ра Моспана, д-ра Фуріера, проф. Вахнюка, а його жінка дістала 5 років. Це лише ті, що з **ними** ми зналися з Праги, про інших не знаю. Знаю, що в тім часі переводили масові арештування українців по цілій Україні.

Панас Феденко

ПОЛІТИЧНІ УБИВСТВА

В листопаді ц. р. в пресі Німеччини викликала велику сенсацію надзвичайна вістка: в Західній Німеччині перебуває молодий українець, який заявив німецькій владі, що він убив двох політичних емігрантів у Мюнхені: Степана Бандеру в 1959 році і Льва Ребета в році 1957. Ім'я цього 30-літнього убивника Богдан Сташинський, родом з Галичини. Німецька судова влада веде слідство в цій надзвичайній справі. Аджеж, згідно з відомостями, опублікованими в пресі, Сташинський утік з своєю жінкою на захід із Советської зони Німеччини і признався, що він був агентом советської тайної поліції, яка йому доручила убити рафінованим способом Ребета і Бандеру, з допомогою дудки з ціяновим калієм, який забиває дух жертві і не лишає на тілі рани, так що не можна ствердити з певністю причини смерті. Б. Сташинський каже, що попав проти волі в тенета комуністичної тайної поліції, був вишколений як агент для роботи за кордоном і виконував різні відповідальні доручення. Оженившись з німкеною в Східному Берліні, він попав під підозріння свого начальства і боявся, що його ліквідують. Тому він рішив тікати на захід і це зробив у вересні 1961 року з своєю жінкою. В Західному Берліні він розказав американцям про своє минуле, і вони передали його німецькій владі. Німецькі слідчі перевірили твердження Сташинського про його участь в убивстві Ребета й Бандери і прийшли до переконання, що він каже правду. Дивно тільки, що Сташинський признався до злочину, хоч міг би це затаїти: аджеж за убивства йому грозить у Німеччині досмертна тюрма. Очевидно, судова розправа вияснить всі мотиви, які повели Сташинського на службу до советської тайної поліції і до злочинів, і причини, чому він «вибрав свободу» з небезпекою попасті в досмертну неволю в Німеччині. В даному разі нас інтересує проблема політичних убивств, що так поширилася в нашому «освіченому» 20 столітті.

Історія показує, що політичні убивства бувають там, де йде боротьба проти національної неволі й політичної тиранії, або де тираги, для забезпечення своєї влади, беруться до терору супроти небажаних осіб. Із історії Греції відомо, що син тирана в Атенах Пейсистрата — Гіппарх — був убитий противниками тиранії в Атенах в 514 році перед Христом. Коли в Атенах утверджився демократичний лад, то політичні убивства траплялися в тій державі дуже рідко. В давньому Римі в 44 році перед Христом республіканці під проводом Брута й Кассія убили диктатора Юлія Цезаря. Його наступник Октавіян, названий пізніше Августом, щоб закріпити свою необмежену владу над римлянами, учинив кривавий терор проти осіб, прихильних до республіканського ладу. В створеній римській монархії політичні убивства були частим явищем: убивали імператори, але жертвами політичних убивств ставали також короновані володарі Риму (наприклад, імператор Калігула, убитий в 37 році нашої ери).

В Середньовіччі і в добі релігійних воєн у нас в Україні і в Західній Європі теж траплялися політичні убивства. Наприклад, 1015 року старший син київського князя Володимира Святого Святополк повбивав своїх братів Бориса й Гліба, бо не хотів ділитися з ними владою в державі. 1610 року чернець Рава-як убив французького короля Генріка IV, бо бачив, що король хоче забезпечити свободу віри для некатоликів у Франції. За 30-літньої Війни (1618-1648) убито з політичних мотивів провідника католицької партії Валленштайна. Подібних прикладів можна знайти чимало в історії різних народів. Від часу Великої Французької Революції 1789 року політичні вбивства стали ще частішими, набираючи деколи характеру масового (терор якобінців в часах Дантоніа і Робесп'єра у Франції). Не цурався політичних убивств і Наполеон I, коли звелів розстріляти невинну людину — князя Енгіенського в 1804 році. Замахи на життя Наполеона відбувалися теж з боку його противників, але безуспішно. Теж і на його племінника імператора Наполеона III роблено замахи. Тільки в Англії та в Скандинавських країнах, де віддавна закорінився демократичний лад, політичні убивства не мали ґрунту. Зате політичні убивства поширилися в 19 віці в царській Росії. Партия «Народна Воля» рішила, що скине царський режим або примусить царя до політичних уступок терором: народовольці (між ними було немало українського роду, як Желябов, Кибалчич, Конашевич-Сагайдачний, Софія Петровська, Дебагорій-Мокрієвич і ін.) убивали визначних представників царського режиму і в 1881 році успішно виконали замах на царя Олександра II. Політичні убивства продовжувала в 20 віці Російська Партия Соціалістів-Революціонерів аж до 1908 року. Тоді виявилося, що царська тайна поліція мала в Бойовій

Організації російських соціялістів-революціонерів свого агента Евно Азефа, який видавав виконавців замахів царській владі.

Партія російських більшевиків під проводом Леніна формально засуджувала індивідуальний терор на представників царського режиму, уважаючи цей спосіб боротьби за недоцільний. Але ще в 1901 році писав Ленін позитивно про масовий терор, як засіб застрашити противника. Захопивши владу в Росії 1917 року, більшевицька партія почала уживати масового терору і практикувала також індивідуальні убивства. Сталін, змішивши свою владу в Советській державі, почав нищити терором та-кож членів своєї партії, що не були згідні з його політикою. Більшевицький терор викликав проти представників комуністичного режиму відплату: 1918 року був убитий більшевицький комісар Урицький у Петербурзі, того ж року стався замах Дори Каплан на Леніна в Москві. Терористична організація більшевиків (ЧЕКА з її пізнішими назвами) перенесла терор і за кордони Советської держави: 1926 року більшевицький агент Володін зорганізував замах на С. Петлюру в Парижі. Пізніше комуністичні агенти викрали й знищили представників російської «білої» еміграції в Парижі — генералів Кутепова і Міллера. В час еспанської громадянської війни (1936–1939) більшевицька терористична організація способом політичних убивств нищила всіх, що противилися директивам Москви в республіканському таборі. Між іншими, в той час більшевицька агентура знищила в Єспанії Марка Райна, сина відомого російського соціялдемократа Р. Абрамовича. В 1940 році прийшла черга на Л. Троцького: з наказу Сталіна, агент більшевицької тайної поліції убив Л. Троцького в Мексику, щоб усунути цього найвизначнішого суперника Сталіна.

За польської окупації між двома світовими війнами в Західній Україні почався терор проти представників польської влади: замах на Пілсудського у Львові в 1922 році, убивство куратора Собінського, убивство міністра Перецацького в Варшаві 1934 р. і под. Ці замахи брала на свій рахунок Українська Військова Організація (пізніше, від 1929 року — Організація Українських Націоналістів). ОУН під проводом Є. Коновалця уживала терору й проти українців, що не були згідні з політичними вбивствами. Відомо, що на провідних місцях в ОУН діяли теж агенти польської поліції (Роман Барановський і ін.). ОУН зорганізувала убивство директора української гімназії у Львові Бабія, визначеного педагога і патріота, бо він, знавши про участю польської агентури в ОУН, не дозволяв ученикам гімназії ширити в стінах школи проклямації ОУН, щоб не наразити гімназію на закриття. В 1934 р. ОУН учинила замах на друкарню, в якій виходив тижневик Української Соціялістично-Радикальної Партиї «Громадський Голос»: тільки випадково сталося, що при вибуху

бомби не було в друкарні членів редакції «Громадського Голосу», і тому не було людських жертв.

Після розламу ОУН в 1940 році почалися політичні убивства в рядах роздвоеної партії, особливо, коли Гітлер рушив на схід в 1941 році. Убивством членів ОУН (Мельника) — Сеника і Сціборського в Житомирі в літі 1941 року почалася серія замахів членів ОУН (під проводом Бандери) на українців інших напрямів. Це найтемніша сторінка в нашій новітній історії: кривава усобиця членів ОУН за «владу» шаліла в Україні в той час, коли за панування над нашою землею вели війну дві тоталістичні імперії — Німеччина і Росія.

Ворожнеча між групами колись єдиної ОУН не припинилася і на еміграції. Бол'шевицька агентура підсичує цю ворожнечу різним способом: сіє всякі провокаційні чутки, щоб націкувати одних на одних, і в мутній воді ловити свою «рибку», а при нагоді береться і до убивств окремих осіб. Ми не вважаємо ОУН за небезпечну для теперішнього режиму в Україні. Люди з «вождівськими» ідеями й плянами, без належного знання ситуації в Україні, без реальної концепції вільної акції, люди, обтяжені відповідальністю за братобивство, такі люди не мають прихильності в українськім народі на його землі. Ще зовсім недавно, в 1955 році в тижневику С. Бандери «Шлях Перемоги» писалося про Л. Ребета, як про «советського агента»... Такі методи боротьби з противниками, на жаль, зустрічаємо не тільки в «Шляху Перемоги». Засуджуємо всікого роду політичні убивства і методи очорнювання політичних противників, засуджуємо найгостріше також потайне вбивство большевицькою агентурою Л. Ребета, С. Бандари і інших на еміграції. Нам зовсім зрозуміла ціль цих убивств: цими замахами, проведеними дуже зручно, без можливості викрити, з якої сторони прийшло убивство, Москва мала намір внести ще більший хаос між українську еміграцію. Аджеж після смерти С. Бандери ширілися чутки, мовляв, убивство учинили самі члени його групи. Такі чутки деморалізують людей, нищать всяке довір'я між ними, творять між ними настрої, які можна характеризувати словами: «Людина людині — вовк». Звичайно, так створена ситуація серед частини української еміграції не дає їй можливості тверезо дивитися на світ, тримає людей в гарячковому піднесенні, запаморочує їх думку.

Цього тільки й треба виконавцям замахів. Москва, користаючись своїм агентом Сташинським, досягнула своєї мети. Але втеча Сташинського на захід вносить новий елемент в історію політичних убивств, виконаних з наказу Москви. Слідство і суд вільної Німеччини напевно розкриє немало таємниць політичної «кухні», яка розсилає свою отруту з Москви у всі кінці світу.

О. Охрим

НОВА ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ В КАНАДІ

Під назвою «Нова Демократична Партія» — створилася в серпні 1961 р. в Канаді нова політична партія.

Її основоположниками були:

а) Соціалістична партія, що носила назву: Кооператіф Коммонвелт Федерейшен, або в скороченню: ССФ,

б). Союз робітничих юній: Кенедіян Лейбор Конгрес,

в). Численні клуби нової партії, що їх творили громадяни Канади, які досі не належали до ССФ, ні до робітничих юній.

Основуюча конвенція тієї нової партії відбулася в Оттаві в днях від 4 липня до 4 серпня 1961 р. Була це найбільша політична конвенція в історії Канади, в якій брали участь біля 1800 умандатованих делегатів із згаданих вище трьох секторів, в тому понад 150 делегатів українців, канадійських громадян, переважно із західних провінцій Канади, головно із Саскачевану, де українці-фармери від багатьох років беруть активну участь в партії ССФ.

На конвенції прийнято програму нової партії, яка буде також виборчою платформою партії при найближчих виборах до федераціального парламенту. Вона є в своїй основі побудована на засадах демократичного соціалізму та на кільканадцятьлітній практиці і досвіді партії ССФ в провінції Саскачеван, де вона стоїть при владі з повним успіхом та при довірі населення тієї провінції.

Основна ідея нової партії — це змагання за побудову нового справедливого політичного і соціального ладу, за загальний поступ і добробут, за соціальну рівність, боротьба проти суспільних привілеїв і капіталістичного визиску, проти комунізму і фашизму, за повну демократію і гідність людини.

Спробуємо коротко з'ясувати основні точки програми нової партії:

1. Господарська демократія, публічне плянування економіки і демократична контроля інвестицій та продукції, в зв'язку з післявоєнними тенденціями до автоматизації. Створення демократичних публічних господарських централь, відповідальних перед парламентом. Сприяння і допомога у розвитку кооперативних організацій і створення міністерства кооперації і кредитових кооператив. Поширення публічної власності (соціалізація), де це є потрібне для господарського плянування або для обмеження влади і сили приватних монополій. Дати можливість для правильного розвитку приватної торговлі і промислу і їх чесної калькуляції. Плянова господарка природніми багатствами.

2. Проблема автоматизації: Перевишкіл і плян для переміщених робітників внаслідок автоматизації. Плянований перехід до автоматизації в кожній ділянці промислу з одночасним поліпшенням життєвих умов людей. Наукове дослідження урядом розвитку автоматизації і її пристосування в промислі Канади.

3. Охорона консументів: Закони проти шкідливої реклами в пресі, радіо і телевізії, проти поганої якості товарів і недбалої обслуги. Сприяння і допомога в організації споживчих кооператив.

4. Охорона міських робітників: Державний кодекс праці повинен передбачувати: відповідну мінімальну заробітну платню, 40-годинний, 5-ти денний тиждень праці, двотижневий платний відпочинок в році, забезпечення юнійної охорони та основних робітничих прав до організації і зберігальних умов, збільшення добродійств і обслуги забезпечення на випадок безробіття, і вкінці: співучасть робітників, фармерів і консументів в державних інституціях, установлених для плянування і керівництва економіки.

5. Охорона фармерів: Гарантовані ціни та їх регулювання згідно з прибутком сільсько-господарських продуцентів, — уstanовлення державної торговельної комісії для усіх сільсько-господарських продуктів, охорона фармерської продукції перед приватними монополіями сільсько-господарських машин, штучних погноїв і т. п., — і в загальному: плянована сільсько-господарська програма, з метою забезпечення стабільності сільського господарства та справедливої участі фармерів в народнім господарстві і його прибутках.

6. Законодавство для охорони дрібної торгівлі проти нечесної конкуренції і проти визиску монополій.

7. В ділянці соціальної політики, нова програма ставить широкий плян загальної соціальної охорони широких мас населення. На зразок англійського законодавства поставлено вимогу загальної охорони здоров'я. Державний плян має передбачити безоплатну опіку про здоров'я усіх громадян, включно з медичною, хірургічною, дентистичною, шпитальною і всякою іншою опікою. Мешканева програма передбачає відповідні мешкання для всіх громадян, мешкання з низьким рентом для родин з малими заробітками, дешеві domi на власність, боротьба зі спекуляцією ґрунтами. Гідне людини забезпечення на старість, зокрема, старечча рента у висоті \$ 75.— місячно в 65-ім році життя. Обсв'язкове забезпечення державою на випадок нездібності до праці, не тільки для робітників, але також для приватних підприємців і службовців. Внесено постулат ревізії податкової системи в напрямі справедливого оподаткування багатших суспільних кляс.

8. Також на полі народної освіти виставлено давні демократичні постуляти, які досі не були вповні реалізовані, а саме, щоб кожний громадянин мав можливість впovні виявити і розвинути свої природні здібності і мав змогу, без огляду на своє соціальне положення, студіювати на високих школах безоплатно і без фінансових труднощів.

Вкінці нова партія з натиском заявляє у своїй програмі про потребу кращого забезпечення основних політичних прав і свобод та поправи демократичної машини парламенту. Партія приставиться всякому тоталітаризму та стойть безкомпромісово на боці демократії і свободи.

Партія вважає, що етнічні групи поважно з bogатили Канаду своїми культурними цінностями. Для того вона цінить і шанує та буде зберігати традиції і культури канадських громадян їхнього етнічного походження. Усім канадським етнічним групам має бути дана можливість і сприятливі умови для розвитку і збереження їх власної культури.

Відносно закордонної політики нової партії — автори проекту програми у своїй добродушності старалися внести до програми партії деякі пасифістичні тези, забиваючи про те, що вільному, демократичному світові загрожує серіозна небезпека з боку московського большевизму. Доки існує ця загроза, Канада не сміє думати навіть про роззброєння, умовна участя в НАТО і т. п., як це помилково пропонували деякі автори програми, що є речниками лівого крила партії, а які своїм дивним становищем тільки шкодять опінії нової партії. Над цим питанням велася на конвенції в Оттаві широка і гостра дискусія, в якій відкинено великою більшістю повищі невластиві сугестії. Яка достаточно вийде редакція програми відносно тих питань закордонної політики — буде видно щойно після її появи друком.

На конвенції були присутні і виступали з промовами, як представники європейського соціалізму — Г. Гейтскел від англійської робітничої партії та соціалістичного інтернаціоналу і А. Філіп від французької соціалістичної партії.

Лідером партії вибрано Тому Даглеса, довголітнього голову влади провінції Саскачеван, колишнього баптистського проповідника, родом шотландця. Він отримав 1 391 голос. Його конкурент Г. Аргю, теперішній лідер восьмичленого клубу послів із партії ССФ у оттавськім парламенті — отримав 380 голосів. Нововбраний лідер партії — це визначна політична індивідуальність, знаменитий промовець, людина високо характерна, із виразним ідейним і політичним обличчям та заслужений прем'єр своєї провінції. Ентузіаст кооперативного руху і системи плянового господарства.

Головсю федеральної ради партії, що складається з 15 членів, був вибраний професор монреальського університету М.

Олівер. Він є автором недавно виданої книжки «Соціальна мета Канади», яка є ідеологічною системою нової партії та викликала значне зацікавлення серед широких сфер канадського громадянства.

Ще один цікавий момент належить підкреслити, а саме, що нова канадська партія поставилась також дуже критично до негативних проявів канадського націоналізму, який в демагогічний спосіб використовують деякі політичні лідери. Вони без потреби підкреслюють свій антиамериканський ресентимент, щоб в той спосіб скріпити і доказати свою канадську національну окремішність. Теоретик нової партії С. Новлес у своїй книжці «Нова Партія» вказує на «небезпеку такого шовіністичного націоналізму» (стор. 57), побудованого на фальшивому утотожнюванні своїх приватних інтересів із загальною справою. Він радить розвивати здорове національне почуття через всебічний поступ народу, підвищення його культурного рівня і соціального положення, через удосконалення своєї нації, коли «стремління до соціальних ідеалів зробимо нашою національною ціллю». Негативний, ненависницький шовінізм мусить заступити позитивна поставка до загальних інтересів усього народу. Це велика новаторська ідея, яку вносить нова партія в політичне думання канадського народу.

Велика участь членів української спільноти (понад 150 уповноважених делегатів-українців) в конституційній конвенції Нової Демократичної Партії — це небуденна подія в житті твої спільноти. Такою величезною участю активних учасників-делегатів українського походження не може похвалитися ні одна політична партія на американському континенті. Уважаємо це за надзвичайно позитивне явище. Програма нової партії в своїй основі цілковито відповідає ідеології і традиції українського демократичного визвольного руху. Сприяння і допомога українській культурі і традиції та толерантія для ідеалів української спільноти в Канаді — не лишають ніякого сумніву, про те, що члени української спільноти повинні включитися в політичне життя своєї прибраної батьківщини, в ряди Нової Демократичної Партії, хочби їх програма партії не вповні вдоволяла, бо тільки там, в середині партії можна впливати на політику партії та на хід господарських і політичних подій так внутрі країни, як і на її закордонну політику. Українці, як одна з найбільших етнічних груп, будуть відгравати важливу роль в майбутній історії Канади і в новій політичній партії.

Незважаючи на те, що на конвенції брала участь поважна кількість українських делегатів, на жаль, ні один українець не увійшов в склад Центрального комітету партії, хоч досі багато українців працювало дуже активно в рядах партії ССФ і то

впродовж багатьох років, головно в провінції Саскачеван, де воно займають поважні становища в адміністрації, в управі партії та як посли провінційного парламенту. Є там також один міністер українець з рамени ССФ — п. Кузяк. До деякої міри направлено це недотягнення постільки, що до екзекутиви партії на провінцію Онтаріо вибрано українця — д-ра П. Охітву.

Л. МАРГОЛІНА

АМЕРИКАНСЬКА ПРЕСА

З історії преси

У світі видається зараз приблизно 50.000 часописів, що відповідало б, якби всі читали, коло одного на кожних 50.000 душ. Загально вживане слово «газета» постало в Італії, і то цілком випадково. До 60-тих років XVI століття в порті Венеція випускали рукописні «повідомлення» і друкований місячник під назвою «Нотіціє Скрітте» з'явився лише в 1562 році. Той первісний венеційський місячник продавали за маленьку монету, що називалася «газетта». Незабаром саме слово «газетта» стало синонімом, і то не лише «Нотіціє Скрітте», але й інших наступних друкованих періодичних видань по цілій Європі.

Перші часописи побачили світ в Німеччині, мабуть десь на початку XVI століття, або 25-35 років по удосконаленні друку.

У Франції в 1631 році почали видавати «Газетт де Франс», яка з часом першою осягла тиражу на — 1 000 000 передплатників.

В 1620 році колонія англійських емігрантів-пуританів почала друкувати свій часопис в Амстердамі, бо в Англії політичні і релігійні переслідування утруднювали появу друкованого слова. Все ж у 1621 р. англійці в Англії відважилися на свою першу газету.

Звичайно, що новини розповсюджувано їх до появи друку, як напр., популярними листами з балядами, в додачу до байок та бесід по всяких кафе. Автори баляд, під якими згодом писали їх оголошення, очевидно, все находили теми, чим би заповнити свої листи — афіші та летючки задовго до сучасних методів комунікації, що сприяють швидкому поширенню відомостей про події в світі. Один з них писак запевняв, що за новинками не треба далеко шукати: «хтось повіситься сьогодні, другий утопиться завтра, а після завтра виявиться, що місцевого сержанта порубано шаблями...»

Для більш інтелігентної публіки розносили інформації іншого характеру: то були так звані «Intelligencer Sheets». Закордонні справи описувалися в формі памфлетів під назвою «Relations».

Англійські друкарі, які самі виконували редакторські й всі інші обов'язки, пов'язані з виданням газет, служили з перших же років їх діяльності об'єктами критики, кпинів, про що ось свідчить пісенька з тих часів:

Я є друкар, друкар новин,
Усе шукаю за плітками;
Яку б я чутку не вхопив,
Охоче поділюся з вами.

Платити я за все готовий:
За правду, чи за «качку» нову;
І не страшить мене ціна,
Аби цікава новина.

Розвиток американської преси

Шуритани, що почали прибувати до Америки з 1620 року, числили вже в 1630 році коло 7 000 душ. Не дивлячись на порівнюче високий рівень письменності серед нових англійських колоністів та на наявність між ними аж двох друкарів, пройшло більш як півстоліття, доки обставини покликали та сяк-так уможливили появу першої американської газети. Це був місячник “Public occurrences both foreign and domestic”, який побачив світ в Бостоні в 1690 р. Але колоніальна влада запротестувала після першого ж числа того місячника, й пройшло цілих 14 років, доки хтось відважився знов узятися за небезпечну справу видання газети. Крім клопоту з владою, треба пам'ятати, що життєво-побутові обставини поселенців вимагали такого фізичного напруження, що населенню було не до читання, а друкарям не до видавання часописів.

Історик Адамс пише, що перші роки XVII століття були абсолютно «приспані» щодо інтелектуального розвитку та добре характеризуються приказкою того часу: — «Селянин, що плекає зерно, заслуговує більшої подяки від людства, ніж мистець, що малює, щоб лише задовольнити око».

Це щодо настрою мас. Перли нетерпимости увіковічнив сам губернатор штату Вірджінія, який у листі до свого уряду в Англії написав між іншим таке: «Але я дякую Богові, що ми не маємо ані (загальних) школ, ані друку, та надіюсь, що ми не матимемо їх сотні років. Наука принесла непослух, ересь та секти в світ, а друк поширив їх наклепи».

Тим часом все ж, завдяки загальнопрогресивному духові населення Нової Англії, там засновано Гарвардську друкарню й

поволі в Бостоні й Філадельфії почали видаватися всілякі книжечки, як то абетки, псальми, дитячі оповідання і т. ін. Й це задовго до дозволу вільно друкувати в Ліверпулі чи Манчестері (в Англії).

Друковані твори з'явилися в Америці десь-певно за пів століття до заснування газет. Попередником останніх був, правда, напівофіційний, нерегулярно друкований орган уряду, головною місцею якого було «протидіти фальшивим байкам». Багато тих «байок» були, звичайно, просто виявами революційних заворушень. Тому й недивно, що ранні друкарі-редактори — вільнолюбні піонери були переслідувані владою десятиліттями.

Газети друкували тоді в 200-300 примірників і вважали, до певної міри, люксусом; поважні громадські чинники дарували їх часом своїм дамам, як, наприклад, пізніше кавалери приносили панночкам цукерки, коли складали візити.

Що писалося в тих колоніальних газетах? Ясно, що поскільки Америка була тоді й правно-офіційно й родинно близько ще пов'язана з Англією, багато місця приділялося новинам з краю, європейським війнам, королівським домам. Корабельні справи, взаємини з індіянами, проповіді, торговельні та спекуляційні справи, піратство — все те мало попит. Це все були більш-менш «невинні» теми, якими заповнювало ранні американські газети.

Але в 1721 р. появою «New England Courant», газети редактованої братом В. Франкліна, започатковано новий сміливий незалежний тип часопису. «Н. Е. Курант» різнився від попередніх видань тим, що він провадив не урядову, а власну політичну лінію.

Енергійна, надзвичайно талановита родина Франклінів заснувала кілька часописів, у яких подавалося не тільки новинки, але й опінії та оцінку подій. Завдяки освіті й літературному хистові молодого В. Франкліна — часописи їхні почали цікавити читачів різноманітністю тем. Тою ж родиною основано одну з найстаріших і по сучасу існуючих газет «Newport Mercury» 1758.

Варто пригадати молодим журналістам сьогодні, цебто з 200 років пізніше, — які вимоги ставив редактор, учений та державний муж Франклін до відповідального «автора», як тоді величали видавців газет. Отже, «автор» газети — «мусить бути кваліфікований широким знанням мов, умінням писати ясно й логічно подавати речі в кількох словах: він мусить розуміти, як писати про війну на морі й на суши, бути добре ознайомленим з географією, з історією нашого часу, зі спеціальними інтересами князів та держав, з придворними секретами, з манерами та звичаями націй» і т. ін.

Періодичні видання ширилися в колоніях; найпізніше почали друкувати південні штати, де володарі плантацій, видимо, задовольнялися дописами друзів та європейськими журналами.

До Америки залинали й французькі друки, а на Півночі спроби видавати часописи в ранні роки не минули й грамотних німецьких емігрантів. Пізніше, з ростом Америки, постали на заході й еспанські газети. Нам цікаво пригадати, що не дивлячись на те, що ні в колоніях, ні в США не було примусово державної мови — мова найкультурнішої групи населення, яке виявило себе найздібнішим щодо самоуправління, — стала загальною мовою країни, отже, й преси. Протягом американської історії виходило в світ кілька тисяч різних видань не менш як 50-ма мовами. Демократичні умови правової держави сприяли тому, що коло 1960 р. тут виходило не менш як 790 неангломовних газет та журналів з півмільйоновим тиражем.

Коло 1765 р. більшість прибережних міст мала вже свої часописи, С. Каймер, редактор «Пенсільванської газети» в 1720-1730 роках, був ентузіястом освіти, що він почав просвіщати своїх читачів передруками знаменитої тоді Чалмерівської Енциклопедії. В підзаголовку його часопису стояло — «Універсальний інструктор мистецтва й наук». З просвітніх зусиль Каймера й постав звичай серійного подавання нових матеріалів.

Воля й права преси

Тим часом у Нью Йорку в 1730 р. колоніяльна партія, що все зростала, сприяла заснованню часопису одної політичної фракції. Емігрант з Німеччини, Зенгер, який увійшов в історію як побідний борець за свободу преси, за суд з лавою присяжних, за інші давно наче б фундаментально визнані права, був редактором і друкарем газети «New York Weekly Journal». Той, «Н. Й. Тижневий Журнал» цілком відверто пропагував колоністам ідею автономії. Зенгера арештовано в 1734 році, але завдяки вірним друзям та його дружині, з якими він все був у контакті під час свого перебування у в'язниці, завдяки балашкам «через дірочку у дверях» часопис продовжували друкувати. Арешт і ув'язнення Зенгера були точнісінько описані самим в'язнем. Розголос та вплив процесу Зенгера мав поважні наслідки для американської преси. Штат за штатом поволі узаконили такі важливі засади: 1. Правдивість чи фальшивість обвинувачення мають бути доведені; 2. Часопис має право на опінію, себто має право критикувати все, навіть уряд.

Крім вищесказаного, історична вага «Н. Й. Тижневика» полягала й у тому, що він розпочав дискусії про основні теорії та принципи влади. Дискусії ті евентуально прочистили стежки та сприяли досягненню Декларації Незалежності.

Роля американської преси в XVIII столітті

Не дивлячись на те, що часописи у своїй більшості були лише тижневиками, вони об'єднували колоністів та розвивали почуття солідарності в боротьбі проти англійського уряду. Досягнувши становища провідного члена Конгресу в Олбані, Н. Й. в 1754 р., В. Франклін ще більше впливав на напрямок газет. То був період французьких та індіянських воєн. Посли Конгресу в Олбані вирішили, що об'єднання колоній було б єдиним можливим рятунком. Тоді саме Франкліна осінила музга ілюстрації; він надрукував малюнок з окремими членами тіла гадюки (відрізані частини мали представляти собою окремі колонії) з написом «Приєднайся або помри». Франклін був очевидно й основоположником так зараз популярних «картун» («Пенсільв. Газета», 9 травня 1754).

Наступні події загально відомі з історії американської революції. Цікаво, що такі патріоти, як С. Адамс, Отіс, Варрен, Дж. Квінсі, С. Купер, — всі дописували до «Бостонської Газети», коли видавці її були засуджені за зраду в 1769 р. Тоді то губернатор Гачісон зробив надзвичайне признання щодо настрою Бостонців: «Нешастя, пояснив він, у тому, що 7/8 населення читає той заклятий часопис і тому ніколи не може дізнатися правди» . . .

По закінченні революційної війни число газет подвоїлося в порівнянні з останіми колоніальними роками. Зміст часописів знову трохи поширився, — з'явилися, нарешті, оповідання в формі листів-дописів з підписом наче б в заміну передових. Злободенними темами були справи заборгованості, лояльністі, справи всіляких нових організацій — військових та цивільних, митні справи і т. ін.

В 1785 р. з'явився поважний новий часопис, а саме «N. Y. Daily Advertiser», який поставив питання заміни застарілої Конституції Конфедерації новою. Різні часописи розповсюджували погляди обох груп — федералістів та їх противників.

Знамениті листи Гамільтона, Медісона, Дікенсона, Джеферсона та інших патріотів всі друкувалися в «Н. Й. Дейлі Адв.» Серія «Федерал Леттерс», що зробилась класичним трудом в представленні федералізму, з'явила в 1788 р. з поясненнями та деталями Конституції та була передрукована всіма співзвучними часописами.

По революції, як і до неї, велася далі полеміка між федералістами (Whigs) та демократичними республіканцями. Так в одному числі проджеферсонівської газети редактор не соромився висміювати своїх противників Гамільтонових (Whigs) — аристократів у вірші «Майбутньому Генію»:

Де мова про царів та королів в палатах,
 Чи найдрібніших лицарів-аристократів,
 Мій Боже! Стиль ваш — перли й діаманти!

Ті блискучі рядки
 Мов вночі світляки-хробаки,
 Вас безсмертям увічнять таки!

Кінець XVIII та частина XIX століття збагатили пресу темами, не зменшуючи зацікавлення закордонними справами, та відзеркалюючи напрям тої чи іншої політичної партії. Але зі зміненням та географічним поширенням Федерації з успішним розвитком індустрії та комерції — преса почала поволі, але певно набирати зовсім іншого духу. Партийність, партизанщина виключалися, бо це явно могло б пошкодити «бізнесу»; крім того, питання принципові почали якось все менш і менш турбувати публіку самостійної країни «безмежних можливостей». Настрій населення та преси настільки змінився, що головний інтерес концентрувався вже на місцевих та штатних справах.

На передодні першої світової війни ізоляціоністична преса США (переважаюча більшість газет належала до того типу) находила лише кілька рядків, щоб переказати про вбивство австрійського престолонаслідника Франца Фердинанда. Що події в зв'язку з тим вбивством могли б довести до серйозних військових наслідків, що навіть американцям доведеться брати участь у світових подіях, — не було навіть найменшого натяку.

В. Лисий

ЦЕРКОВНА СПРАВА І ПОЛІТИКА

В ювілейнім числі українського католицького щоденника «Америка» з дати 25. жовтня 1961 р., ч. 203, поміщено велику статтю п. з. «З перспективи п'ятьдесят річчя». В тому самому числі знаходимо одинадцять благословлень, привітів і побажань владик української католицької церкви.

Подаємо уривки кількох побажань владик. Кир Амвросій (Сенишин), митрополит для ЗДА, пише: «Всім нам добре відомо, яку велику вагу має друковане слово, а особливо яку вагу має католицьке друковане слово, коли воно кожного дня приходить до хати читача та несе йому незфальшовану істину, не лише інформуючи об'єктивно про події щоденого життя, але теж формуючи світогляд на базі Христової Церкви.» Кир Іван (Прашко), екзарх для Австралії, пише: Я переконався, що це не тільки урядовий орган СУК «Провидіння», але це є що-

денна трибуна Української Католицької Церкви в Америці...». А Кир Йосиф (Мартинець), єпископ для Бразилії, пише: «Усім українцям, не лише католикам, відома освідомлююча і виховна робота, що її виконав часопис «Америка». Він завжди стояв на сторожі Божої правди, непорушності католицького світогляду й визволення українського народу».

Так мав би виглядати український католицький щоденник «Америка» — по думці наших владик. Але як він виглядав і як виглядає в дійсності?

В згаданому ювілейному числі «Америки», з нагоди її 50-річчя поміщено фотокопію статті того ж щоденника з дати 23. січня 1913 р. ч. 3 п. заг.: «При зміні року (Партійні з'їзди в Галичині)», в якій читаемо: «Зі з'їзду української радикальної партії годиться піднести головно те, що самі радикали бачать упадок своєї партії, тому ладять її воскресити при помочі свіжої програми». Там же поміщено одне недокінчене речення про критику клубу українських радикальних послів в австрійському парламенті. Ці твердження минаються з правдою.

Усім відомо, що при парламентарних виборах в 1911 р. вибрано п'ять послів від УРП: д-ра М. Лагодинського, д-ра Л. Бачинського, д-ра К. Трильовського, письменника Василя Стефаника і селянина П. Лаврука, яких число зросло. Був це високо добірний склад радикальної презентації. Всі чотири інтелігенти-посли із УРП відографили в національній роботі серед мас і на форумі парламенту визначну ролю, не уступаючи своєю політичною ерудицією іншим українським послам. Всі вони, разом з соймовим послом д-ром І. Макухом, вложили великанську, позитивну роботу для освідомлення і організації селянських мас в Галичині. Всупереч твердженню «Америки», якраз в 1913 році стояв радикальний рух в краю на вершинах своєго розвою. Найкращим доказом є вдалий з'їзд радикального студентства восени 1913 року, ідеологічного і організаційного характеру, на який ніяк не міг би спромогтись націонал-демократичний табір. В літі 1912 р. відбулося величаве краєве січове свято в Снятині. Весь стрілецький рух в Галичині, що почався в 1913 році — був заініційований та організований до І-ої світової війни стрілецькою секцією радикального Українського Січового Союзу. Для «Америки» був зрист Української Радикальної Партиї в 1913 р. — як бачимо зі статті — її «упадком».

В тому ж ювілейному числі «Америки» читаемо, як вище згадано, передовицю редактора Є. Зиблікевича, якої твердження минаються з правдою і не дають підстави для перебільшених похвал під адресою «Америки», немовби вона «несла читачам незфальшовану істину» та «завжди стояла на сторожі Божої правди». Ми не будемо говорити про те, скільки «незфальшованої правди» несла «Америка» своїм читачам впродовж минулих п'ятдесяти років, а тільки спинимось на тій передовиці, яка є анатомою на історію, на мораль, на філософію, на політику ітд., та самохвальбою про те, яку високу, місійну працю виконала вона серед української спільноти в Америці. Ось уривок з одного розділу тієї знаменитої статті: «А такі органи

українських вільнодумців і поступовців, як «Хлопський парамограф» (1909), чи радикально-соціалістична «Народна Воля» (1911), «Пролетар» (1912), «Гайдамаки» (1909), «Мета» (1909) ітд., відзеркалюють внутрішньо-українські розкладові і анархічні процеси та бурі, що їх підсилювали матеріально і морально чужі нам мафійні сили в ЗДА». Автор, Є. Зилікевич, який напевно не переглянув навіть згаданих часописів, засудив їх в ювілейній статті, як розкладові і анархічні, та ще крім того, як матеріально і морально підсилювані мафійними, чи жими силами. За словами Кир Йосифа (Мартинця) «Америка» стоїть на стояжі Божої правди, отже редактор «Америки», щоб оправдати цю високу похвалу, повинен помістити тепер на сторінках свого часопису окрему не-ювілейну статтю, оперту на джерельних доказах — про те, що названі вище часописи були анархічні і мафійні. Він повинен це зробити тому, що ми ніколи не чули таких закидів щодо згаданих часописів. Щойно тоді зможемо полемізувати з автором. До того часу ми будемо вважати твердження автора наклепом грубо нетolerантної людини, яка нерозважно кидає свої слова без почуття відповідальності.

Ще один цікавий вирізок з тієї статті наводимо. Ось він: «За час останніх 50 років прийшли над нашою землею великі воєнні і революційні бурі. Замість проповідуваного соціалістами і комуністами раю на землі, створено кілька десять солідних пекол, а разом із авторитетами повалених престолів упав в світі авторитет узагалі, в тому числі, і що найгірше, батьківський авторитет в родині. Українські політичні діячі і провідники, не хотячи підкоритися авторитетові господаря-гетьмана, були знищенні чужим окупантам, або пішли «будувати» Україну на вигнанні, а властва Україна заплатила за їхню «політику» мільйонами людських жертв і вигубленням цілої інтелігенційської верхівки нації. Найtragічніше те, що в остаточному висліді експериментів різних примітивних політичних фантастів, окупанти дібрались до джерела нашої сили, нищучи з надзвичайним завзяттям і послідовністю Укр. Католицьку Церкву, дотеперішнє і довговікове джерело нашої духової потуги».

Злосливий автор пише: «замість проповідуваного соціалістами і комуністами раю на землі...» і в той спосіб уточнює соціалістів з комуністами. Ми цікаві, що він сказав би, коли б ми вставили в його злобне і безграмотне речення — слова: «проповідуваного безбожниками і католиками раю на землі?» Є. Зилікевичеві є добре відома різниця між соціалістами і комуністами, але його редакторській етиці не перешкоджає блямувати себе такими нісенітницями та писати таку «незфальшовану істину».

Поскільки мені відомо, головний редактор «Америки» перебував в 1918 р. на Україні та як старшина Січових Стрільців валив тоді разом зі соціалістами і з усім народом — гетьманський режим і боровся проти московських батальйонів Скоропадського. Він же є автором знаменитого свідчення про гетьманщину з 1918 р. та про те, як тоді господарив українським народом «господар-гетьман», про що ми вже писали в 25-ім числі

«Вільної України». (Дивись також статтю С. Зиблікевича про бій під Мотовилівкою в «Літописі Червоної Калини» з 1929 р., ч. 3). Радимо нашим читачам ще раз прочитати це число «ВУ», щоб переконатись про безпримірну смілість редактора «Америки». Він громить тепер з філядельфійської трибуни українських політичних діячів і провідників за те, що не хотіли в 1918 році «підкоритись авторитетові гетьмана-господаря», незважаючи на те, що він сам був тим, який не тільки не хотів підкоритись авторитетові цього гетьмана, коли бачив його шкідливу господарку на Україні, але він навіть належав тоді до тих ідейних українців, які підняли всенародну революцію проти того «господаря-гетьмана» та під Мотовилівкою розгромили вірні йому московські війська.

Шановний редактор «Америки» так писав в 1929 році: «На німецькі збройні сили опидалася ціла українська державність гетьманщини. Московські круги на Україні були певні, що приходить і близький той час, коли можна буде здійснити їхню мрію і з Києва зачати собірані чи віднову єдіної неделімой. В другій половині гетьманщини московський елемент почував себе і був фактично господарем на Україні. Українське село зтероризоване карними експедиціями мовчало... З Білої Церкви піднято Січовим Стрілецтвом повстання протестує злуки України з Москвою. Так зaczалося повстання, що в калюжі ворожої крові зміло образу нанесено українській нації та її державній самостійності з боку конаючої царської Москви. На плісецьких полях (під Мотовилівкою) наша ідея святкувала славну перемогу, реванж за полтавський розгром Мазепиних полків...» Ми питаемо отже редактора «Америки»: коли він писав «незфальшовану істину», за яку його хвалить в ювілейнім числі «Америки» — чи у Львові в 1929 році, — чи тепер у Філядельфії в 1961 році?

Але про гетьманщину і філядельфійського редактора ми пишемо тільки мимоходом. Нам йдеться властиво про те, що автор статті в одному розділі зв'язав справу гетьманщини з 1918 року з долею Укр. Католицької Церкви. Він пише:

«Найтрагічніше те, що в остаточному висліді експериментів різних примітивних політичних фантастів, окупанти дібралися до джерела нашої сили, нищучи з надзвичайним завзяттям і послідовністю Укр. Католицьку Церкву...»

Питаемо, де є зв'язок між гетьманатом Скоропадського і знищеннем в 1946 р. Української Католицької Церкви сталінським режимом? При чому тут «примітивні політичні фантасти»? Логіка редактора Зиблікевича є отже така, що після проголошення гетьманом злуки з чорносотенною Москвою, ця ж чорносотenna Москва була би знищила большевиків і це було би врятувало Українську Католицьку Церкву... Хоч наш редактор показує себе ентузіястом всякого авторитету, то в цім останнім випадку, на нашу думку, він втратив всяку пошану до авторитету здорового глузду.

Цікаве й те, що автор, як надто ревний католик, не скотів ні словом згадати також про знищення большевиками україн-

ської православної церкви, яка була і є вірою не чотирьох тільки, а 36 мільйонів українців. Чи не є це у нашого редактора упадок почуття авторитету до більшості української нації?

Редактор Зиблікевич повинен вкінці зрозуміти, що він через свою партійність та партійну нетолерантність наносить тільки шкоду Українській Католицькій Церкві, якої завдання і ціль стоять вище дочасних злободенних проблем. Коли б він глибше вступдіювався в останню енцикліку голови католицької церкви, — то він напевно не містив би на сторінках «Америки» своїх пслітиканських, реакційних міркувань. Ми знаємо, що соціалісти у вільному світі з пошаною і симпатією прийняли до відома енцикліку папи Івана ХХІІІ, яка вправді вийшла з іншого філософічного і історіософічного заложення, але у великий мірі покривається з програмою, завданнями і метою сучасного демократичного соціалізму. Соціалісти горді з того, що сучасна католицька церква йде слідами піонірської праці соціалістів. Але треба ствердити, що високі ідеї людства дуже тяжко проповідаються в середовищі нашої реакції, яка створила для себе своєрідне примітивне гетто, незважаючи на те, що живемо у вільнім світі.

Ми думаемо, що найтрагічнішим є те, що католицький щоденник став партійним органом гетьманців, а його головним редактором е гетьманець Є. Зиблікевич.

Павло Граб

НАЦІОНАЛІСТИЧНІ ШУКАЧІ ІДЕОЛОГІЇ

Незважаючи на повну невдачу та очевидну помилковість і дискредитацію ідеологічних і програмових позицій, із яких народився в 1930-их рр. ОУНівський рух — існуючі тепер організаційно і ідейно роз'єднані групи ОУН намагаються піdbудувати і перебудувати свої захітані політичні концепції. Кожна з націоналістичних груп вважає тільки себе правдивим речником націоналізму та впродовж кілканадцяти останніх років доказує свою націоналістичну непорочність і правовірність цілою масою публікацій, статей, резолюцій і заяв. Ведеться завзята ідеологічно-пропагандивна боротьба зокрема серед молодої генерації — про сучасний, реальний зміст магічної фірми «ОУН», коли-портується десятки а навіть сотки дефініцій націоналізму, комбінується цілий ряд нових систем і теоретичних основ для цього нездефініюваного і усіма надуживаного поняття: «націоналізм». І усе марно, бо з кожною новою інтерпретацією націоналізму, його суть стає усе більш неясною, мрячною, усе виразніше він стає формальною фразою, в якої зміст і значіння сучасні націона-

лістичні ідеологи і теоретики безцеремонно вміщають найбільш контроверсійні тези, почавши від вульгарної марксівської фрази про безклясове суспільство і оборони російського народу як «ненімперіялістичного», — далі через пропаганду вживання англійської мови в молодечих націоналістичних організаціях, — аж до війовничого, тоталітарного націоналізму вождівського типу. Яке багатство ідей, яку ширину думки препрезентує сучасне ОУН! В молодечих головах росте хаос думок, йде боротьба за право першенства вживання пустої фрази, серед якої гине жива, критична думка, яку вбиває фанатична традиція націоналістичної доктрини 1930-их років.

Коли ми говоримо про це сумне явище сучасного громадського життя української політичної еміграції — то ми не маємо на думці тих багатьох колишніх українських націоналістів, членів ОУН, які навчені тяжким досвідом останніх двадцяти років стаються найти правдиву мету і правильний шлях для своєї своїдної, критичної думки, та широко і об'єктивно власними зусиллями, власною духововою працею, у глибокім інтелектуальнім змаганні творять і здобувають нові ідеологічні цінності для української спільноти тут у вільнім світі і для нашого тяжко поневоленого народу на батьківщині.

Та, на жаль, цього шляху не вказують наші молодій генерації провідники бандерівської фракції ОУН. Вони досі не скотіли піти далі своїх студентських ідей з 1930-их рр., сповнених сліпим фанатизмом і нетolerанцією чужої думки, — пропагованіх посьогодні Д. Донцом, а кольортованих тоді до нас із деяких європейських країн. Безкритичне засвоювання чужих ідей та готових чужих доктрин, сліпа віра в проголошувані модні гасла, ігнорування та забезпінювання вартості духовової праці та вороже ставлення до інакше думаючих громадян і брак пошані до їх переконань — це усе при довголітній системі створило сьогодні той стан, що провід бандерівського ОУН безуспішно намагається тепер підмурувати ідеологію і теоретичні основи свого націоналізму. Ця націоналістична група найбільша кількістю, але найслабіша на інтелектуальні сили. Її провідники в минулому не ставились серйозно до систематичної інтелектуальної праці. Редактором Донцом «Вісник» був для них майже єдиною основою їх політичної освіти. Вони не хотіли вглиблюватись у скомпліковані проблеми соціології, політики, економіки, суспільної психології, — вони не хотіли розуміти складного процесу української революції. Капітальна фраза: «Україна понад все!» була для них розв'язкою усіх найтяжчих проблем теорії і політичної діяльності. Соціальне питання взагалі, а під час української революції зокрема, було, і ще по сьогодні є для них: «матеріялізмом», «жолудковою ідеєю», «земелькою» (це

останнє слово, це були їхні кпини про боротьбу українських селян за землю!). А все це наслідки ігноранції і сліпоти.

І тому не дивно, що сучасні бандерівські (з групи ОУН під кол. проводом С. Бандери) публіцисти з величими труднощами успівають склейти сяку-таку власну ідеологію та політичну програму, яка була б твердою основою їхньої організації та оправданням їхнього існування, як окремого політичного руху.

Про гомінного автора популярних, наскрізь тенденційних брошур, який з особливою фанатичною ненавистю систематично оплігавлює творців української демократичної державності (про П. Скоропадського і його промосковський режим цей націоналістичний «історик» не сказав досі ні одного лихого слова!) — школа говорити. Його «творчість» своїм змістом і рівнем є вірним доказом інтелектуального рівня його партії.

Ми хочемо говорити про чистих «теоретиків і ідеологів» тієї групи ОУН, які публікують на сторінках нью-йоркського «Вісника», органу ООЧСУ, висліди своїх студій над розбудовою ідеології сучасної ОУН.

Один з її публіцистів, Степан Галамай, помістив за своїм підписом в 4-ім числі цього журналу за 1961 р., статтю під заг.: «Завваги про ідеологію». Зараз на початку своєї статті автор жалується, що «студії суспільних явищ є багато важчі від дослідів в області хемії». І в цьому він має рацію. А дальше в процесі своїх соціологічних міркувань, він ще виразніше стверджує ті ж самі «труднощі в дослідженні і в належному освітленні націоналістичного руху, як ідеології і як суспільно-політичного руху...» бо, він твердить дальше «мінливу, живу природу суспільно-політичного руху... скопити і викласти на зрозумілу мову понять, то не є легка справа.» Але не зважаючи на ці важкі труднощі, авторові вдається навіть сформулювати підставову ознаку українського націоналізму, як «цілісну систему ідей».

І тут дає нам автор прекрасний науковий аналіз і дефініцію тямки «ідея», як соціологічної категорії. Виклад близькучий. Це основа його знаменитої статті. Бо щоби говорити про ідеологію, як систему ідей (а націоналізм — це система ідей) то треба вперед означити і вияснити істоту «ідеї», як суспільної сили, як основний елемент(в даному випадку) українського націоналізму. І наш автор, треба признати, вповні вив'язався із свого трудного завдання і поборов усі ті великі труднощі, щодо яких він спочатку мав дуже великий страх.

Але після наших докладніших міркувань над цими близькучими висновками автора, ми почали в нашій пам'яті відгребувати

якусь надзвичайну аналогію чи подібність, а навіть їх ідентичність із відомими нам уже давніше думками і тезами якогось іншого дослідника-соціолога. І ми прагадали собі і ствердили, що ті самі тези, ті самі вияснення, ті самі до найменших подробиць думки — ми читали в знаменитій праці нашого вченого-соціолога, покійного д-ра Володимира Старосольського, яка була видана окремою книжкою п. заг.: «Теорія нації» у Відні 1922 року, Українським Соціологічним Інститутом під керівництвом Михайла Грушевського. Д-р В. Старосольський — це відомий наш громадсько-політичний діяч, голова Української Соціал-Демократичної Партії в Галичині до приходу большевиків та професор політичного права на Українському Вільному Університеті. Після приходу большевиків був вивезений ними враз з родиною в осені 1939 року до Казахстану, де помер в большевицькому тюремному таборі в 1942 році.

Щоб ухилити всякі сумніви щодо піднесенного нами заміту, позволимо собі для легшого порівняння поставити побіч себе тексти відповідних уступів у згаданих працях обох дослідників:

Д-р В. Старосольський (стор. 6-7)

«Термін „ідея” має для науки про суспільне життя відмінне значення від того значення, яке він має етимологічно.

«Суспільна ідея це не тільки думка. Це вислів бажання, стримління, домагання — одним словом, це поняття моторичного змісту...

«Ідея це не тільки вислід логічної чинності... Закони життя це не тільки правила логічного думання.

«З історичної точки погляду, це первісне стихійне змагання, до якого прилучилися свідома людська думка, убираючи в означенну форму ціль змагання та мотивуючи її.

«Думка не виперла стихії, вона тільки прилучилася до неї.

«Історію розвитку людських „ідей” можна розуміти як поступаючу їх раціоналізацію, але цей розвій далеко ще незакінчений.

С. Галамай (стор. 2-3)

«Для науки про суспільне життя „ідея” (як тямка) має інший сенс від того значення, яке вона має етимологічно.

«Суспільна ідея це не тільки думка. Це радше скоплення бажань, намагань прагнень, одним словом, це поняття рушійного (динамічного) змісту.

«Ідея це не тільки вислід самої логічної чинності розумування. Життя є щось більше, ніж самі правила логічного думання.

«З історичної точки погляду, ідея, це первісне стихійне змагання, до якого долучилася свідома людська думка, вбираючи його в пішний одяг, надаючи тому змаганню цілеспрямованість або логічну організованість.

«Думка сама не виперла стихійного, ірраціональної волі, а радше вона об'єдналася з нею.

«Коли найзагальніше скопити історію розвитку суспільних ідей, то цю історію ідей можна розуміти як постійне раціоналізування, але кінця цій раціоналізації ідей далеко ще не видно.

«Все ще „ідея” в значенню суспільного товчка є перш усього стихійним бажанням, стримлінням в означеному напрямі, а щойно в другій лінії, усвідомленним стримлінням до означеної думкою цілі.

«До такого самого висліду дій-демо, коли розглядаємо „ідею” з емпіричної точки погляду. Чиста думка сама собою не в силі стати товчком суспільного руху. Для цього треба, щоб вона до певної міри „арационалізувалася”, щоб стала не тільки предметом розумового переконання, але також предметом почування, віри, недискутованим вже гаслом...

Агітація... «мусить бодай в рівній мірі ділати психологічно, як логічно, мусить уживати не тільки раціональніх, але і араціональніх засобів.

Яка колосальна подібність у деталях соціологічних дослідів між сучасним націоналістичним, а колишнім соціалістичним теоретиками! Припадок — чи дешевенький плягіят?

Ми думаємо, що націоналістичний ідеолог не поповнив ніякого тяжкого гріха супроти своєго націоналістичного сумління, коли він так основно покористувався духововою спадщиною знаменитого українського вченого та одного з провідників і теоретиків української демократії і українського соціалістичного руху. Ми не хочемо підносити своїх замітів, коли він вважав за потрібне присвоїти собі методологію і теоретичні здобутки цього визначного репрезентанта української соціалістичної думки. Це йому вільно.

Навпаки, ми думаємо, що було б добре, коли б його приятелі по ідеї, особливо ті молодші, схотіли піти слідом автора, щоб також черпати своє політичне знання із багатющого джерела ідейної і духовної творчості українських демократів і соціалістів. Це напевно вийде їм на користь, а загальній українській справі на добро.

Але ми маємо тільки одне зasadниче застереження. Ми вважаємо нашим правом і обов'язком вимагати від автора, щоб він, користуючись всеціло чужим добрим, вважав своїм моральним обов'язком подати принайменше ім'я і прізвище його власника, який заслуговує на це, щоб його шляхотне ім'я і прізвище не

«Так, як досі, то ідея, як побудник, як спонука до суспільної дії, є насамперед бажанням, тиском в означеному напрямі, а щойно в другій лінії є усвідомленним, раціоналізованим, логічно виведеним збірником постулатів, склерованих до означеної думкою цілі.

«До такого самого заключення можна дійти, коли розглядати „ідею” з емпіричної (практичної) точки погляду. Чиста думка сама в собі не в силі стати поштовхом, організатором суспільного руху, вона мусить до певної міри „арационалізуватися”, щоб стати не тільки предметом розумового переконання, але також предметом почувань, віри, бездискусійним закликом, наказом.

«Вона мусить діяти не тільки на логіку одиниць і груп, але й на їхню психологію. Ідея ця мусить бути не тільки раціональною, але й емотивною.

було забуте прийдешніми поколіннями, та якого духову спадщину не сміє ніхто привласнювати собі. Бо коли автор цитуючи в тій же статті тільки три слова із якоїсь брошюри Д. Донцова, подав прізвище автора цих трьох слів — то безумовно його обов'язком було те саме зробити у відношенні до особи покійного д-ра Володимира Старосольського, із духової спадщини якого він так сміло зважився дослівно втягнути до своєго інвентаря наведені нами думки і ідеї.

ІСТОРИЧНІ ДОКУМЕНТИ І МАТЕРІЯЛИ

ГОЛОС КИЇВСЬКОЇ ПРЕСИ В ДНІ ПРОГОЛОШЕННЯ СОБОРНОСТІ *

Київ, 22. січня 1919 року

«Од нині Українська Народня Республіка стає самостійною, ні від кого незалежною Вільною Сувереною Державою Українського Народу».

«Всякого, хто кликатиме до повстання проти Самостійної Української Народної Республіки, до повороту старого ладу, того карати, як за державну зраду.»

Отсими словами проголосила Українська Центральна Рада 22. січня 1918 року в Четвертому Універсалі волю всієї української нації. Справдилась давня мрія великих синів України, борців за волю і права трудового, многострадального народу України. Після оголошення Четвертого Універсалу довелось підняти зброю проти самозванця, що при допомозі оружної сили чужих держав хотів підчинити самостійну Україну «тюрмі народів» та накинути Українській Народній Республіці ярмо «єдіної, неделімой Росії». Скинувши царське ярмо, знищивши скоропадщину, український народ став вільним, незалежним господарем на своїй землі.

*) Подаємо неповний текст вступної статті київського щоденника «Україна» з 22. січня 1919 р., якого велика частина в пошкодженні стані заховалася в поданих нами уривках. Один співробітник нашого журналу, який був старшиною української армії на противольськім фронті 1919 р., підклейв цією газетою свою військову мапу і так вона в значній частині збереглася. Незважаючи на неповність цієї статті, все жаки це є цікавий історичний документ, як вислів української політичної думки про значення акту соборності в дні його проголошення. Редактором щоденника «Україна» — був поет Володимир Самійленко.

Свято річниці Четвертого Універсалу, день 22 січня, став тим-більш дорогим, незабутнім, що нині здійснилась на наших очах друга мрія української нації: Західня Українська Республіка і Велика Україна об'єднались в нерозлучне державне тіло. Кордони впали, немає більше «русинів» і «малоросів», є тільки громадяни Єдиної Української Народної Республіки.

Історичний злочин розшматував тіло української нації політичним кордоном: одна частина українського народу опинилася у Росії, друга в Австрії. Ні російський уряд, ні російське громадянство не хотіли визнати існування української нації. Замість братської згоди двох слав'янських народів повстала «тюрма народів», в котрій український народ конав кілька століть, позбавлений елементарних умовин життя: волі, просвіти, а навіть права на свій найдорожчий скарб — рідну мову. Царський уряд, підтримуваний моральним співчуттям усього російського громадянства, за всяку ціну намагався знищити всі ознаки самостійності української нації.

Не доконали свого страшного діла царські наймити, не зробили вони з української нації «навоз» для утворення великої «общеруської культури». Український народ могутнім повстанням визволився від співжиття з братом Каїном й відродився національно. Занадто велика була сила української національної ідеї і рано чи пізно пробила би слушна година національного відродження. Але прискорила й значно облегшила : : : :

(в цьому місці текст частинно переривається)

... Все ж таки галицькі українці, при значній допомозі своїх братів з Наддніпрянської України, утворили велику національну культуру. Обидві частини себе взаємно піддержували і взаємними силами творили національні скарби. Співи Великого Кобзаря спричинювалися до поширення національної свідомості в Галичині. Драгоманів і Грушевський розвинули широку наукову і політичну діяльність, роля їх в перетворенні «рутенців» на українців безмірно велика. Письменники з України мали змогу друкувати і видавати в Галичині свої твори на користь усьому народові. Наукові сили Галичини й України об'єднались у Нauкове Товариство імені Шевченка, яке у Львові розвинуло широку діяльність. Йому Україна... (затерті два рядки) ... Академію Наук — найвищу наукову інституцію.

Галичина була тим захистним кутком, тим «Піемонтом України», де могла зберегтись українська національність і розвинутись українська культура. Коли прийшов час будувати державу, галичані віддали Україні не тільки свої сили, національну свідомість і європейське знання, а й життя. Галицькі Січові Стрільці — їх роль в українському відродженні неоцінима і перед іменами їх будуть схиляти голову всі українці.

Об'єднання народу в національно-одноцілу державу необхідне для забезпечення існування народу і його культури. Всі нації, які історична доля розшматувала на частини, прагнуть своєю об'єднання. Так з'єднались в одну державу німці, італійці, а на наших очах відбувається державно-національне об'єднання чехословаків, поляків, південних слав'ян і румун. Натомість ми є свідками, як національно неодноцільні держави розпадаються на свої національно складові частини. Росія й Австро-Угорщина є прикладами цього. Розділені на окремі держави, частини одного ж народу не зможуть з потрібною силою ставити опір своїм ворогам. Національно одноцільна держава збільшить значно сили кожної частини й застереже її від загибелі, чи підлеглого існування.

Як би високо не стояла культура якоїсь нації, вона неминуче гибла, коли ця нація не творила з себе одної держави. Так загинула велика грецька культура, бо грецька нація була знесиленя на поділом на окремі держави. Піду пала культура італійського народу тому, що Італія, розділена на малі держави, була лише географічною назвою й могучі сусіди плюндрували її задля династичних цілей. Тому ж загинула й велика українська держава княжої доби...

(На цьому місці збережена частина статті кінчачеться).

С. Р.

ЗНАМЕННИЙ ДОКУМЕНТ ПРО ПРОСКУРІВСЬКИЙ ПОГРОМ

В одній із нью-йоркських бібліотек ми знайшли незвичайно цікавий документ, який повинен кинути нове світло на прикру проблему протижидівських погромів, які мали місце на Україні за влади Директорії УНР в першій половині 1919 року. В данім випадку йдеться про один з найбільших погромів, що відбувся в половині місяця лютого 1919 р в місті Проскурові, на Поділлі. Із українських свідків-очевидців найбільш вичерпно зобразив цю подію та усі обставини, серед яких вона відбувалася, відомий громадський діяч і посол, Василь Мудрий, в обширній статті-спогаді в календарі «Просвіти» за 1926 р. Він перебував тоді стало в Проскурові. Жидівські публіцисти й історики, які обвинувають гол. отамана С. Петлюру за протижидівські погроми, видвигають усе проскурівський погром у головну його вину, як заздалегідь організований командою українських військ. Про цей погром твердить один з найповажніших жидівських істориків погромів на Україні, Н. Гергель, в VI. томі анналів жидівського наукового інституту в Нью Йорку, що була це страшна масакра організована отаманом Петлюри — Семесенком.

Згаданий нами на вступі документ — це невелика брошуря п. заг.: Ив. Алексеев (Небутов). «Из воспоминаний левого эсера» (Подпольная работа на Украине). Гиз. Москва, 1922 р.

Тому що зміст цієї брошури та подані автором-очевидцем і описані в цій брошуруті факти, події та взагалі обставини, серед яких почався та відбувався проскурівський погром, мають велику вагу для вірного усталення усіх обставин і подробиць цієї події, та для об'єктивної історичної оцінки цього погрому, а передусім для устійнення дійсної вини за його наслідки (чи був заздалегідь організований, чи спровокований, чи влада УНР, а зокрема гол. отаман С. Петлюра несуть вину за цей погром), ми подаємо нижче основні уступи цієї брошури, що відносяться до цієї події та деякі наші пояснення щодо змісту цитованих уступів.

Автор брошури, член російської партії лівих-есерів, яка в січні і лютому 1919 року діяла на Україні спільно з большевиками проти влади Директорії, оповідає про те, як він в часі відступу військ Директорії з Лівобережжя в напрямі Києва, з початком лютого 1919 року, перебуваючи на підпільній роботі в Києві, отримав від тамошнього обласного комітету партії лівих есерів доручення організувати повстання на тилах фронту військ УНР. Він пише:

« В київськім обласнім комітеті партії лівих с. р. я дістаю останнє розпорядження: «Виїжджайте негайно в Жмеринку і починайте роботу для організації повстання, з тим, щоб при наступі большевиків на Київ розхитати внутрішню непохитність (расплатить внутреннюю устойчивость) петлюрівців і деморалізувати запілля». (стор. 25).

Після того Алексеев з дібраними партійними людьми виїхав з Києва в напрямі Жмеринки, щоб тут приготувати повстання. Він пише далі:

«Я, Маніловський, Андреев, Наталочка, Селянин і Гумінський — остались в Жмеринці з тим, щоб в першу відповідну мінуту підняти тут повстання».

Дальше оповідає Алексеев про свій плян перевороту в Жмеринці. День повстання він назначив на 16. лютого. Він підкреслює велике стратегічне значіння Жмеринки, як залізничного вузла для переїзду військ з Галичини на допомогу владі Директорії. І далі він так говорить:

«В той же день приїхала із Винниці до Жмеринки Директорія. Захопити Директорію, це в дійсності означало ліквідувати Петлюрівський фронт. Така задача була дуже приваблива (полнна соблазна) і для її виконання можна іти на жертви... Положення в Жмеринці вияснилось коло десятого лютого. Несподівано впродовж доби підійшло шість ешелонів петлюрівських військ. Обміркувавши повсталу ситуацію, ми прийшли до того висновку, що треба почини-

ти від Прокурівська. Прокурівське повстання невідхильно повинно відтягнути від Жмеринки деякі військові частини для усмирення, а в останніх частинах (військ УНР, С. Р.) викликати панічний настрій, і використовуючи його, ми виступимо і в Жмеринці. В цілі скріплених Прокурівського Ревкому виїхали від комуністів — Снєгов, від нас — Бутасв, і боротьбістів — Литвиненко...». (стор. 33). «Що ж сталося за цей час в Прокуріві? Приїзд туди наших товаришів випав якраз з появою нових військових частин (армії УНР С. Р.). Робітників у Прокуріві нема. Єдина сила, на яку вони могли спертись — це було 80 розпропагандованих артилеристів (армії УНР, С. Р.)». (стор. 34).

І вкінці стверджує Алексеев рішальний момент цілої події: роботу комуністичних підпільників безпосередньо перед самим погромом, в той спосіб:

«О год. 12 вночі, 12-ого лютого, члени Прокурівського Ревкому і жмеринчане прийшли до тих артилеристів і арештували їх командний склад, а артилеристів виводили на вулицю. Через 20 мінут залізнична станція находилася в руках повстанців і вони вже починали перекидати свої сили в місто, щоб обезбройти військові частини (армії УНР, С. Р.). Відомість про повстання скоро облетіла ціле місто. Гайдамаки вискочили із касарень і сковалися за місто, але за годину вони перейшли в наступ. Залізнична станція попала під артилерійський обстріл. До повстанців ніхто не приставав. Розрахунок на розложені частини показався невірним. «Розумно-хоробрим нічого не осталось робити, як розпустити артилеристів. За годину в місто увірвались гайдамаки і почався погром. Мабуть в історії жидівських погромів не сталося ніколи щось страшнішого». (стор. 35).

Автор не з власного спостереження, а на основі переказів очевидців змальовує страшну картину після погрому. Свій спогад про проскурівський погром він закінчує такими словами:

«Таку картину проскурівського погрому — передавали очевидці. Члени Прокурівського Ревкому, крім одного, були всі знищені (растерзані). Жмеринчан спасло те, що всі вони находились в однім домі і коли погромщики дібралися до нього, до них вийшов Литвиненко. Його українське походження і «посвідчення» з величими повновластями — спасли від погрому цей дім. Вернулися вони в Жмеринку морально і духовно розбиті, рахуючи себе «невольнimi» виновниками цього погрому». (стор. 35).

Подаючи без всяких коментарів і рефлексій отсе джерельного характеру свідчення «невольного» спричинника проскурівського погрому — ми думаемо, що і українські, і жидівські історики та публіцисти повинні звернути належну увагу також на повищений документ та критично і об'ективно оцінити подані в ньому твердження, а то в інтересі наукової правди та справедливої оцінки цієї ганебної події.

ОГЛЯД КНИГ**БУДУЧНІСТЬ СОЦІАЛІЗМУ *)**

Маємо перед собою велику працю Карла Ландавера, яка охоплює історію соціалістичної ідеї від 1790 р. до часу захоплення влади Гітлером в Німеччині. Є це джерельна праця при використанні широчезної літератури. Кожний, заінтересований в теорії і дії соціалізму та його критиці, мусить послуговуватися тюю науковою працею.

Ми подаємо читачам в нашому перегляді тільки думки автора з останнього розділу його книжки та наші завваження. Ось ті думки:

Одинока шанса соціалізму до задержання його характеру як економічного руху, а може і його існування, лежить в економічнім плянуванні. Популярно плянування вважається зцентралізованим упраздненням господарства у відрізненні від вільного ринку, в якім ціни укладаються шляхом вільної конкуренції. Роля плянування спрямована до ведення господарства з широкого колективного погляду, погляду уряду, який може обнати і знати пляни всіх підприємств, маючи від них відомості. Отже, може краще плянувати, ніж індивідуальний підприємець. Питання тільки, чи при плянуванні можна дістати всі конечні дані та чи це центральне плянування може відбутися без затримки господарської дії. Автор, що справі плянування присвятив передше іншу працю, с тої думки, що при поступі теорії і статистичної техніки централізоване плянування не мусить спричинити затримку в господарстві. Від питання, чи оптимісти або пессимісти в практичній дії будуть мати рацію в господарському плянуванні, залежатиме доля соціалізму як руху.

Між мотивами соціалістичного руху рішальну ролю відігравало також питання економічної рівності. Велика нерівність в прибутках є морально небажана, а політично небезпечна в демократичній державі. Дія юній і прибутковий податок у великій мірі вирівняли розділ прибутку між підприємцями і робітниками. Якщо б ми могли вирівняти соціальні нерівності без соціалізму, то було б питання, чи соціалізм є конечний.

Але соціалістичний рух спирається не тільки на економічній програмі. Він був і є в засаді принципіальним оборонцем людської гідності.

Він є запорою проти комунізму й фашизму. Він був і є виховником мас. Цивілізація була б багато біdnішою, якщо б соціалістичний рух не відіграв своєї видатної ролі в минувшині. Ідеї соціалізму довели до того, що нині робітник має доступ до культури через шкільництво, яке стало йому доступне.

Хто, як не соціалісти в першій мірі мають вести ідеологічну

*) Landauer Carl, European Socialism, A History of Ideas a. Movements, Berkeley a. Los Angeles, 1959, 2 vol. XVIII+X+1894 pp.

боротьбу проти тоталітаризму між європейськими робітниками. Капіталістичний лібералізм є відданий своєму «бізнесові», а його економічна філософія не має притягаючої сили для уяви робітника. Ліберальні партії в Європі можуть з'єднати голос робітника, але не його серце. Не може цього завдання зробити й релігія, бо вона має обмежені впливи на міського робітника.

Соціалізм як рух в напрямі колективного плянування не мусить потягати за собою занесення приватної власності. Буде це суспільне плянування радше для загального добра, ніж боротьба проти несправедливого розподілу дібр.

В кінцевих виводах автор спиняється над питанням комунізму. Чи комунізм втримається? Цього не можна передбачити. Вправді економічний ріст в ССРР є надзвичайний, але його каменем при ноzi є колективне сільське господарство та різниця культур і національних традицій народів під пануванням Советів.

Чи комуністичні режими злагодніють і стануть миролюбиві? Оптимісти думають, що Совсти пом'ягчать свій тоталітарний режим в границях їх диктатури. Але розвій випадків може піти поза побажані граници, як цього собі бажають реформатори советів. Можливо, що нинішній, покищо тактичний лозунг «мирної коекзистенції» і міжнародна нормалізація відносин довели б до дійсної коекзистенції, а вслід за тим до полегшення внутрішніх методів в Советах і тим самим до еволюції в напрямі демократії. Автор стоїть на становищі співзалежності внутрішніх відносин від зовнішніх і навпаки.

Але дуже поважні чинники є проти такого розвитку. Якщо б були відкриті ворота свободи, то тепершні володарі були б виметні, бо вони співвинні в злочинах Сталіна. Нові генерації лідерів будуть також вмішані в політику переслідування. Отже, і вони не допустять до лібералізації режиму.

Залежність зовнішньої і внутрішньої політики є дальшою причиною, яка не допускає до реформ в Советах. Міт, що Захід чигас на повалення большевизму, жив і живе дотепер і не допускає до злагодження режиму.

Все таки не треба виключати, що знайдеться в Советах лідер, який піде на реформи, але це мусів би бути лідер великих державних здібностей. Але Захід не повинен манити себе тою побажаною зміною ладу з середини. Революція не є реальна, бо вона не є мислима без помочі зі зовні, тобто без світової війни, яка була б рівнозначна зі знищеннем людства.

Якщо мало б прийти до визволення з-під советського режиму, то це є можливе тільки через еволюцію, хоча вигляди на це сумнівні.

Ми навели думки і погляди автора, а тепер черга на наші зауваження. Автор виразно цього не висловив, але з його праці видно, що він бачить можливість еволюції комуністичного світогляду тільки в напрямі соціалізму. Тому він приділяє велику вагу політичній боротьбі соціалістів.

Не тільки цей автор, але цілий ряд інших авторів є тої думки, що еволюція комуністичного світу піде в напрямі соціалізму та що соціалізм відиграє велику роль в цьому розвиткові.

Рецензент цеї праці с теж переконаний, що розвиток комуніс-

тичного режиму є можливий тільки в напрямі демократичного соціалізму, тобто задержання господарського загального плянування при одноосібному й кооперативному рільному господарстві, індивідуальному ремеслі та, можливо, так само при малих приватних індустріальних підприємствах, які не надаються до колективного управління.

Очевидно, є теж можливий зворот комунізму до гостріших метод економічної і політичної природи. Але цей зворот буде переходовий, бо поневолення людини має свої граници і його не стерпить навіть російський народ, не говорячи про поневолені народи, яких національний характер не терпить деспотизму.

Цей процес може статись при єдності всього протикомуністичного світу. Тому так важною є нині справа не допустити до поширення комунізму в світі, а зокрема, на терені Африки й Азії. По визволенні народів Африки і задержанні їх в орбіті західного світу мусить прийти черга і на визволення народів, поневолених комунізмом — все одно російським чи китайським. Визволення народів, поневолених комунізмом, довело б до розвалу комунізму в комуністичному світі, на що автор не звернув уваги.

Конкуренція між російським і китайським комунізмом також може бути спричинником того, що одна з тих потуг буде змущена повернутися до союзу зі Заходом, а це вплине й на внутрішні відносини в цих потугах.

Єдність і активність 5/6 частин світу проти 1/6 частини в змаганні до повалення комунізму зі зовні можуть і без війни довести до цієї мети.

Цікаво, що автор в своїй об'ємистій праці торкається й українських справ. В показнику він наводить 27 разів гасло «Україна». Для прикладу ми наводимо одне місце, де є мова про Українську Народну Республіку з часів Директорії. Воно звучить: «Україна була потенційно сильна, але жадна влада в тім періоді не була в стані налагодити і скоординувати сили краю. Директорія, невірно соціалістична, віддана ідеї незалежності України, не знайшла ніколи якогось компромісу з Денікіном та його консервативними офіцерами, які підтримували принцип «одної неподільної Росії». Не раз Петлюра й Денікін воювали один з одним з користю для большевиків. На весні 1919 р. Денікін мав причину жалувати, що українська Директорія не мала сили, бо Петлюра в своєму бессиллі втратив майже всю територію в користь червоної армії. Брак сталої і призначеної влади в Україні змусив Денікіна втримати не тільки північний фронт, але також західний, який ріс на цілій довжині з кожною милю, коли біла армія посувалася вперід в північному напрямку. Отже, неупорядковані відносини на Україні були основною причиною фатального поширення фронту, яке забрало силу Денікінові в поході на Москву».

Автор правильно оцінює події 1919 року, коли пише, що Денікін, почавши війну проти Української Народної Республіки, розрідив свій фронт проти червоної армії і через те був розбитий. Але Денікін ніколи не «жалував», що почав війну проти УНРеспубліки в 1919 році. Адже ж для нього головним ворогом був не большевизм, а «український сепаратизм». Про це Денікін писав у своїй праці

«Очерки русской смуты», що вийшла на еміграції. Тому навіть у листопаді 1919 року, коли військо Денікіна вже відступало з Росії на півден, команда «білих» повела наступ на решту армії УНР під Проскуровом, або напад на 3-тю Залізну дивізію в грудні 1919 р. на Київщині під Животовом, що його зробили денікінські частини, відступаючи на Одесу. «Неупорядковані відносини» на території України були викликані агресіями Польщі і «білої» та «червоної» Росії. На додаток, французько-грецьке військо на побережжі Чорного моря теж помагало білим росіянам будувати «едину неділому Росію».

Досить обширо авор обговорює советський устрій, а в тому її устрій советської України. Він схильний вважати, що до 1923 р. відношення національних республік до РСФСР було певного роду протекторатом останньої, зазначуючи, що комуністичні партії національних республік були вповні залежні від ЦК РКП(б).

Дуже обширо говорить автор також про голод на Україні та боротьбу зі селянством. Він висловлює свою думку: «Боротьба зі селянством відогравала велику роль в поступовім варварстві бульшевизму».

В. Л.

НА ПРЕСОВИЙ ФОНД «ВІЛЬНОЇ УКРАЇНИ» ЗЛОЖИЛИ:

Л. Марголіна-Гансен дол. 25.-, Т. Лотоцький 10.-, С. Ріпецький 10.-, Вол. Дудар 5.-, В. Гречка 5.-, Я. Остафійчук 5.-, П. Бучинський 5.-, Ол. Охрим 2.-, І. Ліліцак 2.-, П. Дець 2.-

За ініціативою Т. Лотоцького і Я. Остафійчука зібрано на веліллі Юрія і Евгенії з Токарів Охрим в Торонті на народні цілі дол. 96.00. Цю квоту розділено так: «Вільній Україні» дол. 61.-, «Пластові» — 25.-, «Нар. Волі» — 10.-. Поодинокі пожертви в тій збірці склали: дол. 10.- Ю. Е. Охрим, по дол.: Т. Лотоцький, Я. Остафійчук, П. Бучинський, Б. Бородач, Ол. Охрим, І. Токар, І. Самець, по дол. 2.-: О. Джулінський, П. Максимець, М. Р., М. Стечишин, Самець, Г. Гук, В. Бевщ, О. Сагайдаківський, В. Стечишин, З. Семенюк, Я. Семотюк, Р. Голод, С. Литвин, І. Федун, по дол. 1.-: Пенцак, А. Конн, С. Харченко, П. Мазур, П. Похмурський, А. Меценко, А. П. Лівінський, Дрозд, Л. Ліщина, Б. Федущак, П. Скоропад, І. Їжик, М. Станчак, П. Родак.

Дальші пожертви: Н. і Г. Ничка дол. 4.-, М. Курах, 3.-, Ю. Гончаренко 2.-, І. Левко 1.80 (100 бфр), Т. Панасюк 1.50.-, а по 1 дол: Т. Хруставка, Гр. Боечко, Н. Цебринський, П. Марфей, М. Росляк.

Дякуємо всім ВШ. Жертводавцям за допомогу, зокрема щиру подяку складаємо тим Вш. особам, що зайнялися збіркою пожертв.

Проголошуємо одночасно добродіями нашого видавництва Вш. Л. Марголіну-Гансен, Т. Лотоцького і Ст. Ріпецького.

У ВАГА !

У ВАГА !

Прохаемо замовляти в адміністрації журналу недавно видані книжки:

Михайло Грушевський: «ВИБРАНІ ПРАЦІ», стор. 260 — в твердій оправі по ціні дол. 4.50.

Панас Феденко: «УКРАЇНСЬКИЙ РУХ У ХХ-МУ СТОЛІТТІ», стор. 272 по ціні дол. 3.00.

Належність просимо слати на адресу:

UKRAINIAN FREE SOCIETY OF AMERICA
P. O. BOX 4
PETER STUYVESANT STATION
NEW YORK 9, N. Y.

ЗАПРОСИННИ ДО ПЕРЕДПЛАТИ НА РІК 1962-ИЙ.

«ВІЛЬНА УКРАЇНА» починає дев'ятирікого існування. Даюмо всім організаціям і особам за дотеперішню підтримку. Просимо надсилати переплату на рік 1962-ий а також пожертві на пресовий фонд.

Річна передплата становить дол. 4.00. Поодиноке число коштує дол. 1.00.

«ВІЛЬНА УКРАЇНА» прохаче приєднувати її нових передплатників. Так давні, як і ново приєднані передплатники можуть одержати в адміністрації книжку спогадів визначеного діяча д-ра І. Макуха «НА НАРОДНІЙ СЛУЖБІ» по зниженній ціні, а саме: дол. 5.25 в м'якій оправі (повна ціна дол. 7.75), а в твердій дол. 6.75 (повна ціна 9.25).

Річна передплата:

АНГЛІЯ — 12 шілінгів. Поодиноке число коштує 3 шілінги.

ФРАНЦІЯ — 10 франків. Поодиноке число коштує 2.50 франка.

Передплату і датки на пресовий фонд з тих країн слати на адресу наших представників:

Англія: Mr. G. VACCARO, 551 Chiswick High Road, London, W. 4, England.

Франція: Dr. Bohdan FEDENKO, B. P. 150 — 14, Paris 14, France.

Західня Німеччина: Ing. Spyridon DOVHAL, München 23, Beichstrasse 8-9/1.